

Technická univerzita v Liberci

**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Katedra: KATEDRA HISTORIE

Studijní program:

Studijní obor: DĚJEPIS – OBČANSKÁ VÝCHOVA

EXPORT SKLA A BIŽUTERIE NA JABLONECKU 1880 - 1980

Diplomová práce: 2009–FP–KHI–184

Autor:

Jitka Masopustová

Podpis:

.....

Adresa:

Sportovní 1296

468 51, Smržovka

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Zdeněk **BENEŠ**, CSc.

Liberec 2009

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum:

Podpis:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Jitka Masopustová
adresa: Sportovní 1296, 468 51 Smržovka
studijní obor (kombinace): Dějepis – Občanská výuka
Název DP: Export skla a bižuterie na Jablonecku 1880–1980
Název DP v angličtině: Export of Glass and Jewellery in the Jablonec Region 1880–1980
Vedoucí práce: Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.
Konzultant:
Termín odevzdání: 11. 12. 2009

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 13. 4. 2007

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): JITKA MASOPUSTOVÁ

Datum:

5.5.2007

Podpis:

Název DP: EXPORT SKLA A BIŽUTERIE NA JABLONECKU 1880–1980

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

Cíl: Práce přehledným způsobem popíše dějiny exportu skla a bižuterie v jabloneckém vývozu od vzniku prvních vývozních firem až do 80. let 20. století. Soustředí se na klíčové body exportní politiky z politického hlediska.

Požadavky:

Metody: Základní metodický postup bude deskripce a sondážní analýzy.

Literatura: DRAHOTOVÁ, O. A KOL.: Historie sklářské výroby v českých zemích. 1. díl, Od počátků do konce 19. století, Praha 2005.
KIRSCH, R. A KOL.: Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/1 : od konce 19. století do devadesátých let 20. století Praha 2003
KIRSCH, R. A KOL.: Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/2 : od konce 19. století do devadesátých let 20. století, Praha 2003.
LANGHAMER, A., PEKAŘ, L.: BOHEMIA CRYSTAL, sklo, které dobylo svět, Liberec 1991
LANGHAMER, A.: Galerie podnikatelů : Jablonec nad Nisou a okolí, Liberec 1997.
LANGHAMER, A.: Legenda o českém skle, Zlín 1999.
NOVÁ, J., NOVÝ, P.: Otcové města Jablonce, Jablonec nad Nisou 2007.
NOVÝ, P.: Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku, Železnobrodsku, 2007.
NOVÝ, P.: Jablonecká bižuterie, Praha 2008.
NOVÝ, P.: Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách, Desná v Jizerských horách 2002
PATOČKOVÁ, D.: Jablonex – 50 let ve světě bižuterie, Jablonec nad Nisou 2002.
SCHEYBALOVÁ, J.: Krajem skla a bižuterie, Železný Brod 1998.
URBAN, S., PEŠATOVÁ, Z.: Jablonecká bižuterie, Praha 1965.

Archivy: Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou, Jablonex – podnikový archiv

Teze: 1. Úvod – význam tématu
2. Fenomén skla a bižuterie na Jablonecku
3. Historie vývozu 1880–1918, 1918–1938, 1938–1945, 1945–1980
4. Závěry (shrnutí)

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala a vyslovila uznání všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce. Především Prof. PhDr. Zdeňkovi Benešovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce, za trpělivé vedení a množství praktických rad. A dále panu Václavu Vostřákovi, který mi pomohl cennými informacemi a neskutečným přehledem o historii města Jablonce nad Nisou.

Resumé

Diplomová práce podává celkový přehled o exportu jabloneckého skla a bižuterie. Je zaměřena na období mezi lety 1880 – 1980, kdy vývoz skla a bižuterie v oblasti Jablonecka dosahoval svého největšího rozmachu, ale zároveň i velkého poklesu, což souvisí s historickými událostmi tohoto období. Prvopočátky jizerskohorského obchodu lze datovat do období středověku. První významní vývozci jsou samozřejmě součástí závěrečné práce.

Pozornost je dále zaměřena na druhou polovinu 19. století, kde autorka poukazuje na důležitost a funkce exportních domů a založení Grémia exportérů, které vzniklo na přelomu 19. - 20. století. Podrobněji je analyzována situace ohledně obchodu před první světovou válkou, následující zlatá léta na počátku 20. let 20. století a samozřejmě i úpadek jablonecké výroby skla a bižuterie související s rokem 1929. Poválečná léta, konfiskace majetku a důležitost společnosti Jablonex jsou součástí práce zabývající se exportem skla a bižuterie z historického hlediska. V práci nechybí nastínění podstatných historických událostí, které změnily nejen jablonecký průmysl, ale i životy lidí.

Cílem této práce je kromě jiného i vysvětlení dávno známé fráze – JABLONEC NAD NISOU, MĚSTO SKLA A BIŽUTERIE...

Klíčová slova: sklo, bižuterie, export, Jablonec nad Nisou

Summary

This diploma thesis provides a general overview of Jablonec glassware and imitation jewellery export. It is focused on the period between 1880 and 1980 when glassware and imitation jewellery export in Jablonec area reached its largest boom as well as a large decline, reflecting historical events of that time. Beginnings of business in Jizera mountains date back to medieval times. The thesis also covers first important exporters.

The attention is focused on second half on 19th century, where the author points out the importance and functions of export houses and foundation of export gremium, which was established at the turn of 19th and 20th century. The thesis also provides more detailed analysis of trade situation before the First World War as well as during following golden ages (20's of 20th century) and of course the later decline of Jablonec glass and imitation jewellery production related to the year 1929. Post war years, property confiscations and

Jablonec company's importance are an integral part of historical point of view on this subject. This thesis further implies substantial historical events that have changed not only Jablonec industry, but also people's lives.

The objective of this diploma work is also explanation of well-known phrase – JABLONEC NAD NISOU, CITY OF GLASS AND IMITATION JEWELLERY...

Key words: glass, jewellery, export, history, Jablonec nad Nisou

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit gibt einen Gesamtüberblick über den Export von Glas und Schmuck aus Jablonec. Sie bezieht sich auf die Jahre 1880 bis 1980, als die Ausfuhr von Glas und Schmuck aus der Umgebung von Jablonec ihren größten Aufschwung ,aber gleichzeitig auch einen großen Rückgang erlebte. Dies hängt mit den historischen Ereignissen dieser Zeit zusammen. Die Anfangsgründe des Handels im Isergebirge lassen sich auf das Mittelalter datieren. Die ersten bedeutenden Exporteure sind natürlich Teil meiner Abschlussarbeit.

Weiterhin ist das Augenmerk auf die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts gerichtet. Hier weist die Autorin auf die Wichtigkeit und Funktion der Exporthäuser und der Gründung der Exportgremien (um die Jahrhundertwende) hin. Ausführlicher analysiert wird die Situation des Handels vor dem ersten Weltkrieg, der nachfolgenden „ goldenen 20er Jahre “ des 20. Jahrhunderts und natürlich der Rückgang der Glas- u. Schmuckproduktion, zusammenhängend mit dem Jahr 1929. Die Nachkriegsjahre, die Beschlagnahme des Eigentums und die Bedeutung des Unternehmens Jablonex sind Teile der Arbeit, die sich mit dem Export von Glas und Schmuck aus historischer Sicht beschäftigt. In der Arbeit werden wesentliche historische Ereignisse, die nicht nur die Industrie in Jablonec, aber auch das Leben der Menschen verändert haben, beleuchtet.

Ziel der Arbeit ist unter anderem das Erläutern der lange bekannten Redewendung – JABLONEC NAD NISOU (GABLONZ AN DER NEISSE), STADT DES GLASES UND DES SCHMUCKES ...

Schlüsselwörter: Glass, Schmuck, Export, Gablonz an der Neisse

Obsah

Úvod

1	Počátky velkoobchodu s českým sklem.....	13
2	První exportéři	14
2.1	<i>Johann Franz Schwan</i>	14
3	18. století v umělecko-historickém kontextu	18
4	První polovina 19. století	21
4.1	<i>Friedrich Egermann</i>	22
4.2	<i>Vesnice Jablonec nad Nisou povýšena na městys</i>	23
4.3	<i>Export skla a bižuterie ve 30. – 50. letech 19. století</i>	24
5	Druhá polovina 19. století.....	26
5.1	<i>Nová struktura obchodu.....</i>	26
5.2	<i>Exportní domy.....</i>	28
5.2.1	<i>Exportér</i>	28
5.2.2	<i>Vzorkař</i>	28
5.2.3	<i>Filiálky.....</i>	29
5.3	<i>Vztah mezi dodavateli a odběrateli.....</i>	29
5.4	<i>Grémium exportérů</i>	31
5.4.1	<i>Josef Pfeiffer</i>	32
5.4.2	<i>Eduard Dressler</i>	33
5.5	<i>Rozmach versus krize v druhé polovině 19. století</i>	36
5.5.1	<i>Rozmach</i>	36
5.5.2	<i>Bangle.....</i>	37
5.5.3	<i>Těživá sedmdesátá léta</i>	38
5.6	<i>Školství.....</i>	40
6	Export bižuterie a skla na počátku 20. století.....	40
7	Poválečná léta	42
7.1	<i>Zlaté časy odbytu sklářského zboží.....</i>	42
7.2	<i>Grémium exportérů</i>	44
7.3	<i>První známky nezájmu o jablonecké zboží.....</i>	45
7.4	<i>Mezinárodní výstava v Paříži v roce 1925</i>	47
7.5	<i>Význam škol pro rozvoj sklářství.....</i>	48
7.6	<i>Vývoz československé skleněné bižuterie do Ameriky</i>	49
8	Krize přede dveřmi	50
8.1	<i>Osudný rok 1929.....</i>	51

8.2 Krize v Československu	52
8.2.1 Katastrofální nezaměstnanost	52
9 Vývoz jablonecké bižuterie na přelomu let 1929 a 1930	53
9.1 Stav vývozu ve třicátých letech	55
9.2 Průmyslová špionáž	56
10 Fašizace Jizerských hor	57
10.1 Mnichovská dohoda	58
10.2 Vypuknutí druhé světové války	59
11 Jablonecká bižuterie po 2. světové válce	60
11.1 Vznik národních podniků	60
11.2 Odsun Němců	62
11.3 Společná národní správa jabloneckých vývozních domů	63
11.4 Skloexport	65
12 Padesátá a šedesátá léta minulého století	66
12.1 VHJ Sdružení podniků jablonecké bižuterie	67
12.2 Návrat ztraceného skla	68
13 Jablonex	69
13.1 Sedmdesátá léta	72

Závěr

Seznam zkratek a symbolů:

GŘ KJB – Generální ředitelství koncernu jablonecké bižuterie

MSB – Muzeum skla a bižuterie

PZO – Podnik zahraničního obchodu

SNS – Společná národní správa

VHJ PJB – Výrobní hospodářská jednota Průmyslu jablonecké bižuterie

VÚSAB - Výzkumný ústav skla a bižuterie

Úvod

Jablonec je po celou dobu své existence úzce spjat se sklářskou výrobou, která má tradici sahající až do středověku. Sklářství zde vyrůstalo z přírodního bohatství, zejména rozsáhlých lesů a dostatků vhodného křemene. Sklářská činnost byla základem pro rozmach bižuterie.

Jablonecký sklářský průmysl si razil pozvolna cestu do světa. Aby dosáhl úspěchu, užíval obchodu zprvu podomního, ale již začátkem 18. století víme o průkopnících jabloneckého exportu, kteří zboží nabízeli po celé Evropě a nevynechali ani Palestinu a Egypt. V 18. století se české sklo stalo evropským fenoménem.

Devatenácté století je období plné změn. Je to období plné rozvoje dopravní a průmyslové techniky a samozřejmě se změnila i organizace exportní činnosti, což souvisí se vznikem exportních domů. Staré metody obchodování jsou postupně nahrazovány metodami moderními.

S rokem 1918 došlo k další změně. Z celkové výroby rakousko-uherské jsme převzali většinu a vyvstala otázka, jak organizovat výrobu a odbyt skla a bižuterie, abychom si udrželi stálá odbytiště a nesnižovali sociální úroveň dělníků. Po první světové válce došlo k naprosto neočekávané skvělé konjunktuře, která přivodila velké exportní zisky.

A jak to obvykle bývá, po úspěchu přichází pád. Druhá polovina dvacátých let minulého století byla provázena postupným nezájmem o jablonecké zboží. Osudný rok 1929 bohužel negativně poznamenal i průmysl na Jablonecku. Po druhé světové válce se tomuto nádhernému městu nepodařilo udržet silnou pozici ve světě. Jeho místo obsadila konkurence rakouská, německá, japonská a italská.

Po roce 1948 nedostala jablonecká bižuterie příležitost proniknout zpět na přední příčky světového trhu. V tomto roce klesla bižuterní výroba, mnoho zaměstnanců bylo propuštěno a některé závody byly převedeny do strojírenského průmyslu.

O deset let později začala opět stoupat výroba československé bižuterie a skla, a zařadila se opět mezi největší producenty na světě. Většina provozů prošla modernizačními změnami a vznikaly i nové továrny.

V průběhu 90. let se hlavními hráči ve výrobě a prodeji staly akciové společnosti Preciosa, Ornela, Bižuterie Česká mincovna, Železnobrodské sklo a Jablonex. V roce 2005 vznikla společnost Jablonex Group sloučením velkých podniků akciových společností Ornela, Bižuterie Česká mincovna, Jablonex, Železnobrodské sklo a Bohemian Jewellery spol. s r.o.

Mým cílem je podat přehledovou práci týkající se exportu skla a bižuterie v mém rodném městě. Kdykoliv se mě někdo zeptal, čím je mé rodiště významné, ihned jsem odpověděla - PŘECE SKLEM! Na vysoké škole jsem začala pátrat po literatuře k tomuto tématu a zjistila jsem, že mnoho lidí se tímto tématem nezabývá, a už vůbec ne přehledově a z historického hlediska. Našla jsem nepřehledné množství literatury, které se týká technického a uměleckého zpracování skla, výroby skla, rozdělení skel a bižuterie, ale jen minimum o tématu mé diplomové práce.

Rodiče i strýc podnikají v tomto oboru, a proto je mi toto téma velice blízké. Také jsem mohla využít jejich nepřehledných životních zkušeností a znalostí týkajících se právě tématu mé diplomové práce. Rozhodla jsem se tedy napsat přehledovou práci o exportu skla a bižuterie, kde se opírám o významné historické události, které ovlivnily nejen naši zemi, ale i celý svět.

Není tajemstvím, že dnešní situace na Jablonecku ohledně výroby a exportu skla a bižuterie není růžová. Je to způsobeno mnoha faktory, což není pro tuto chvíli tolik důležité. Dnes a denně slýchám o současné krizi, která způsobila krach firem, zavírání továren, propouštění zaměstnanců - a to nejen ve sklářském průmyslu. Dá se tato krize přirovnat ke krizi ze třicátých let minulého století? Zvítězí opět jablonecké sklo a bižuterie, jak tomu bylo doposud? Či je definitivní konec významné sklářské pozice Jablonce nad Nisou ve světě?

Budou i další generace „Jablonečáků“ mluvit o svém městě jako o městě skla a bižuterie? Mým cílem je prozkoumat, zda toto označení Jablonec nad Nisou dostal oprávněně...

1 Počátky velkoobchodu s českým sklem

Již za vlády Lucemburků, zejména Karla IV., lze doložit vývoz dutého skla z Čech, zejména do německých a rakouských zemí. Poté nastal útlum, což zapříčinila celoevropská krize, způsobena mj. i opakující se morovou epidemií a v první polovině 15. století i husitskými válkami. O sto let později začalo české sklářství opět nabývat na síle. Vartenberkové, kterým patřilo panství skalské, a Smiřičtí, majitelé panství navarovského a od roku 1542 i semilského, povolali na své statky Wandery, Schürery a Preisslery, skláře z Krušných a Lužických hor, a vytvořili jim vhodné podmínky pro rozvoj schopností a znalostí. I tím, že se dokázali rychle přizpůsobit novému prostředí, přispěli k rozkvětu sklářské výroby v českých zemích v 16. a 17. století. První sklárnu založili kolonisté - huťmistři na mokřadlech ve Mšeně (1548), zástavbou do té doby nedotčené severní části Jablonce nad Nisou (dále jen Jablonce). Šlechta se snažila všemožně podporovat sklářství kvůli dosažení hospodářské prosperity a společenské prestiže. Díky nim se zužitkovaly ladem ležící lesy, které byly stálým zdrojem nejen výrobků, ale i peněz. „Z tehdejších obchodníků se nám dodnes dochovalo například jméno Petera Hilleho z Chřibské, jenž v roce 1599 prodával duté sklo na dvoře saského kurfiřta v Drážďanech.“¹

Žádná válka neprospívá rozvoji země a spokojenosti lidí a jinak tomu nebylo ani v průběhu třicetileté války, která české sklářství těžce postihla. Ve třicátých letech došlo k obsazení hradu Navarov Švédy, kteří odtud podnikali loupeživé výpravy do blízkého i vzdálenějšího okolí. „Na podzim 1635 vpadli do Mšena a vyplenili jej. Až v lednu 1644 se císařskému vojsku podařilo po několikerém obléhání Švédy z navarovského hradu vyhnat.“² Třicetiletá válka byla důvodem, proč tvary a dekory českého skla takřka po celé 17. století rozvíjely renesanční vzory. Až koncem 17. století, kdy začali první huťmistři tavit dokonale čiré draselné sklo podobné horskému křišťálu, které bylo svou tvrdostí jako stvořené ke zdobení brusem a rytinou, začala sláva českého skla opět stoupat. Český křišťál dokonale vyhovoval baroknímu vkusu.

¹ Petr NOVÝ, *Export českého skla ve století filosofie*, Sklář a keramik 55/7-8, 2005, s. 176.

² Antonín LAGHAMER, *Galerie podnikatelů – Jablonec nad Nisou a okolí*, Liberec 1997, s. 21.

1 První exportéři

„Vedle sklářů se zde objevují kramáři, kteří kupují sklo od sklářů, nakládají je na trakař, jezdí od místa k místu, od vesnice k vesnici, od městečka k městečku, kde je prodávají. Jakmile se takový kramář povznesl, začínal rozvážet sklo povozem a pak i několika povozy. Neomezoval se také jen na malý okruh jako předtím, ale jeho cesty už vedly daleko za hranice země. Stal se z něho obchodník.“³

Za zakladatele velkoobchodu s českým sklem lze považovat **Johanna Kaspara Kittela**. Jeho potomci a příbuzní patřili mezi nejúspěšnější obchodníky své doby. „Traduje se, že první zprávy o vhodných trzích Kittel získal od brusičů nožů, kteří vandrovali po severní Evropě. Zjistil od nich, že v tamních domácnostech je jen málo skleněného nádobí. Najal proto spolehlivé muže a vypravil je do dolního Saska, Dánska a Nizozemí. Ti zde náklad rychle odbyli a vrátili se domů.“⁴ Aby Johann Josef Kittel mohl uspokojit poptávku obchodníků, rozhodl se přesunout své aktivity do Jizerských hor. Nejdříve si pronajal sklárnu v Antonínově, poté koupil Bedřichov a nakonec vystavěl Novou louku. S Kittlem jsou spojeni i Riedlové. Jeho synovec Johann Leopold se naučil malovat a zlatit sklo. Ve dvaceti letech (v roce 1752) se stal hutním písařem u svého strýce Johanna Josefa Kittela. Byl zakladatelem dynastie, která až do roku 1945 v podstatě ovládala sklářskou prvovýrobu v Čechách.

Současníkem Kittela byl **Georg Franz Kreybich**, který byl vyučený malíř a rytec skla z Kamenického Šenova. Na rozdíl od Kittela byl Kreybich sólistou a cestoval až na výjimky sám. Nelze ho tedy považovat za velkoobchodníka. V období 1682 – 1721 vykonal přes třicet obchodních cest s českým sklem téměř do všech evropských zemí, kde později vznikly sklářské společnosti – kompanie, se stálým zastoupením v padesáti evropských městech.

2.1 Johann Franz Schwan

Jedním z nejvýznamnějších exportérů jabloneckého zboží, působícím na trhu bezmála půl století, byl Johann Franz Schwan (1740 – 1812), „který sám sebe označoval z jedné třetiny za sedláka a z druhé za brusiče skla.“⁵ Proto ho dějiny oprávněně nazývají zakladatelem

³ Arnošt KLÍMA, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955, s. 154.

⁴ P. NOVÝ, *Export českého skla ve století filosofie*, s. 177.

⁵ Ronald KIRSCH A KOL., *Historie sklářské výroby v českých zemích II/2*, Praha 2003, s. 351.

jabloneckého exportu. Nakupoval suroviny z různých hutí, kterou poté zpracovával a jako hotové výrobky potom prodával jak na domácím trhu, tak i v zahraničí. Touto činností dával práci obyvatelstvu a současně přinášel dostatek peněz do země. Počátky jeho obchodní činnosti sahají do roku 1761. Navštěvoval významná evropská města, kde se konaly trhy, aby navázal další obchodní styky, které nadále využíval k rozvoji „svého podnikání“ a k získání nových obchodních partnerů.

Na svých cestách používá lehký cestovní vozík, kde bylo místo pouze na jedno větší zavazadlo a malou uzamykatelnou truhlu s obchodními papíry, cestovními doklady a další jiné cennosti. V jeho obchodních stycích převažovaly hlavně německé státy, méně často i Itálie, města Palermo a Milán, ale i Francie, kde působil v Paříži a Štrasburku. Aby se Schwan dostal i do států, které pro něho byly zatím nedostupné, byl ve spojení s většími exportními firmami, situovanými např. v Praze, Augsburgu či Norimberku. Tyto firmy pro něj zajišťovaly prodej i v těchto nedostupných místech. Proto je také pravidelně zásoboval různými dary. Jihovýchodní Evropa však byla pro Schwana zapovězená. Jednou se o proniknutí do jihovýchodní Evropy pokusil jeho syn František Václav. Jeho cesta však skončila tragicky. Jeho obchodní expedice se sklářským zbožím se nevrátila domů. Zahynul tak jako ostatní průkopníci této oblasti nedaleko tureckých hranic.

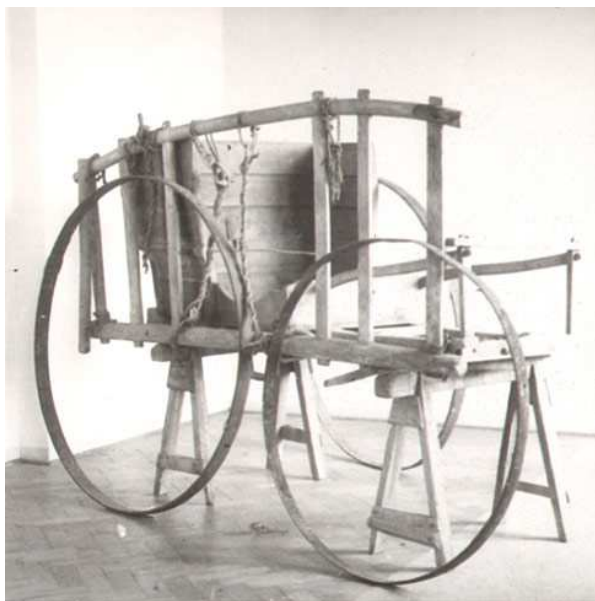
Po dobu své obchodní činnosti nabízel Schwan svým zákazníkům flakonky, lahvičky a číše z čirého i barevného skla. Od roku 1796 toto zboží dodával v pouzdrech z papíru, což je jeden z nejstarších dokladů výroby kartonáže na Jizerských horách.⁶ Touto ideou se tedy stává zakladatelem jablonecké kartonážní výroby. V roce 1774 zasílá do obchodního domu Mayer a Handel svou vzorkovnici skleněného zboží. Sklo odebíral ze skláren na Nové louce, v Antonínově a Kristiánově, od Franze Feixe z Lučan a dalších. Jeho obchod rozkvétá v období 1780–90, kdy vyvezl do Piacenzy v Itálii 20 000 tuctů granátů. Požadavky ze zahraničí stále rostly, ale také se přeměňovaly. Díky tomu musel Schwan svou výrobu přizpůsobovat požadavkům trhu.

V roce 1787 zasílá do zahraničí skleněné knoflíky. Dále vyvážel sklenice, džbánky, slánky, malované soudky z mléčného skla, sklenice pro čokoládu, umyvadla se džbány atd. Vše šlo na odbyt. Poté však přišel zvrát. Kvůli smrti syna (viz výše), požáru jabloneckého domu, kde byly všechny zásoby zboží připravené k expedici, a v neposlední řadě napoleonské válce, která ochromila obchod v Německu, krachuje Schwanův domácí a zahraniční obchod.

⁶ Petr NOVÝ, *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008, s. 43.

Jeho činnosti však motivovaly další podnikatele. Rozmach sklářského průmyslu by byl ale nemyslitelný bez velkého přispění Johanna Franze Schwana.

Obrázek 1 SCHWANŮV VOZÍK

Zdroj: www.jablonexgroup.com

Již v osmdesátých letech 18. století patřili **Franz a Josef Dresslerové** vedle Hübnerů k nejzaměstnanějším řezáčům a obchodníkům ve Vrkoslavicích. Když se začal zahraniční obchod koncentrovat v Jablonci, přenesli tam své podnikání. Oba bratři svým objemem výroby předstihli všechny své konkurenty. Obchodovali s nejrůznějšími sklářskými výrobky. Tento růst produktivity přináší i růst zaměstnanosti v oboru rytců a brusičů skla, stejně tak i růst zájmu o obory ve sklářství. „V roce 1804 si J. Dressler pronajal Zenkerovu huť v Antonínově a Františkovu huť v Jiřetíně. Josef Dressler se stává brzy nejúspěšnější podnikatel roku a získává titul c.k. (titul privilegovaného továrníka).“⁷ V knize Jablonecká bižuterie od doktora Nového zjišťují, že v roce 1810 získal Josef Dressler zemské privilegium na provoz rafinérie. V tomto období zaměstnával přímo či nepřímo 511 lidí.

Odbyt vyráběného zboží v roce 1810 je ze dvou třetin pro vývoz a jedna třetina je určená pro domácí trh. Jelikož Dreslerova huť nestačila pokrývat objednávky, byl nucen odebírat surovinu i z ostatních konkurenčních hutí. Zboží, které bylo nejvíce firmou Josefa Dresslera vyváženo, se skládalo z nápojových souprav, váz, stolního skla, lustrů atd. „Export firmy směřoval přes přístavy Štětín do Dánska a Terst na Palerme, přes Lodž do Ruska, přes Lipsko do Holandska a přes Norimberk do Francie. Uskutečnil se i obchod přes Hamburk do

⁷ A. LAGHAMER, *Galerie podnikatelů – Jablonec nad Nisou a okolí*, s. 21.

severoamerické Filadelfie.“⁸ Po náhlé Dresslerově smrti firma sice nezanikla, ale svůj význam rychle ztrácela. Sám Dressler po sobě zanechal značné dluhy.

Mezi prvními exportéry nesmí chybět ani **Bernard Unger**, který se zasloužil v roce 1785 o vystavění první kompoziční huti v Jablonci a o dva roky později založil sklárnu v Potočné. Nechal vyrábět nejrůznější druhy barevných skleněných kamenů, které pak vyvážel do Vídně a jiných zemí. Zaměstnával dvakrát více dělníků než jeho konkurent Antonín Riedel na Nové louce, což samo o sobě prokazuje velký zájem o bižuterní surovinu již v závěru 18. století. Velmi významné jsou i vztahy mezi Ungery a H.J. Blaschkou. Bratr Bernarda Joachim se stal zetěm hodkovického obchodníka H. J. Blaschky. Ferdinand Xaver Unger, který byl synem Joachima Ungera, se stal zakladatelem exportní firmy, která z Hodkovic nad Mohelkou udělala na několik desetiletí jedno z nejvýznamnějších oblastí obchodu se skleněnou bižuterií.

Shrňme-li si tuto kapitolu, tak musíme konstatovat, že k nejvýznamnějším prvním exportérům patřili Johann Franz Schwan, Bernard Unger, Johann Kaspar Kittel, Georg Franz Kreybich a Franz a Josef Dresslerové. J. F. Schwan, Christiana Weiss nebo bratři Dresslerové přinášeli za svých cest informace o nejrůznějších výrobcích na trzích v konkrétních zemích a velmi často i vzorky módního zboží. Tyto poznatky umožnily jabloneckým výrobcům, aby se nejen velmi rychle přizpůsobili poptávce trhů, ale aby toto zboží nabízeli v širším sortimentu než konkurence. S růstem počtu zákazníků se neustále rozšiřoval i počet výrobců. V této době je patrné, že drobní jedinci ztrácejí pomalu - ale jistě - spojení s trhem, a naopak kapitálově silné firmy začínají na přelomu století strhávat na svou stranu výkup výrobků i nákup surovin. Budoucnost malých podniků je tedy dosti ovlivňována výkyvem domácího, ale i zahraničního trhu.

V 18. století byl zahraniční obchod významný jak pro tradiční, tak pro nové výrobce skla a bižuterie. Prvními prostředníky mezi výrobcí a světem byly borské a hodkovické obchodní společnosti se stálým zastoupením ve významných evropských městech. Postupně se k nim přidávali i obchodníci z Jablonecka. K nejúspěšnějším patřili zásadští skláři Hnídkové, Tomšové, Markové, Vedralové, Loumové, Palové nebo Kopalové a též rychtář Jan Šourek, který byl obchodníkem a zároveň majitelem hospody U Janů, která byla centrem života obce. Své zboží s úspěchem prodával především v německých a italských státech.

⁸ P. NOVÝ, *Počátky obchodu se skleněnou bižuterií*, Sklár a keramik 56/5-6, 2006, s. 83.

3 18. století v umělecko-historickém kontextu

18. století nebylo obdobím klidu a míru, ač je nazývané věkem filosofie, ale v oblastech pro nás důležitých, tedy v oblastech střední Evropy, zuřily války. V jeho první polovině se bojovalo o dědictví španělské. V roce 1740 císařovna Marie Terezie nastoupila na habsburský trůn a v roce 1743 na český trůn, a tím stanuly uprostřed bojů i Čechy. Marie Terezie vládla teprve pár dní a Prusko v čele s Fridrichem II. požadovalo od Rakouska celé Slezsko výměnou za dva milióny zlatých, za záruku rakouských držav v Říši a za zasazení se o zvolení jejího manžela císařem. Tento návrh dostala Marie Terezie dne 15. listopadu 1740. Po měsíčním čekání na odpověď, Fridrich II. dne 16. 12. 1740, když nedostal odpověď, obsazuje postupně celé Slezsko, čímž zahájil řadu bitev známou jako války o rakouské dědictví. Ve druhé polovině 18. století války nabíraly na intenzitě. Sedmiletá válka (1756–1763) byla válkou, do které se zapojily Velká Británie, Prusko a Hannoversko. Bojovaly proti Francii, Rakousku, Rusku, Švédsku a Sasku. Později byly do konfliktu vtaženy i Španělsko a Portugalsko a v Indii byla napadena neutrální nizozemská vojska. Boje probíhaly na několika kontinentech: v Evropě, Severní Americe, Asii a Africe. A na závěr století přišla revoluce ve Francii (1789), která změnila zažité pořádky.

První polovina 18. století přinesla rozkvět a slávu českého sklářství. Poprvé se prosadila specializace výroby. Barokní umění tedy přineslo ve sklářství nové techniky a tvary dutého skla. Kromě běžných číšek, lahví a pohárků to byly honosné pohárky s víkem, kónické i štíhlejší flétnové číšky, číše ve tvaru lodky a konvice. Ryté a broušené poháry neměly pouze praktickou funkci, ale sloužily i reprezentaci.

České sklo bylo na evropském trhu natolik oblíbené, že dokonce zastínilo i do té doby obdivované sklo benátské. Sklo z Čech se prodávalo velice dobře i v samotných Benátkách. Pak však byl dovoz českého skla celkem logicky zakázán. Populární byly dvojstěnky s motivy vyrytými do zlaté folie a předměty zdobené černou barvou (švarcoletem) z dílny malíře skla Ignáce Preisslera, činného na rychnovském panství.

Obrázek 2 HOLBA S CÍNOVÝM VÍKEM, RYTINOU A DVOJSTĚNNÝM MEDAILONEM S MOTIVEM SV. JIŘÍ VE ZLATÉ FOLII, 1750

Zdroj: A. LANGHAMER, L. PEKAŘ.: *BOHEMIA CRYSTAL, sklo, které dobylo svět*, Liberec 1991

Novinky se však netýkaly pouze dutého skla. Ve dvacátých letech 18. století se na severu Čech začaly zhotovovat lustry s plnými broušenými skleněnými ověsky. Ve druhé polovině tohoto století se rozvinula i výroba zrcadel s umně broušenými, rytými a hutně zdobenými skleněnými rámy.

S **výrobou zrcadel** začal hrabě **Josef Kinský** počátkem druhé poloviny 18. století. Do Čech pozval odborníky z Norimberka a jiných měst, aby tomuto umění naučili poddané. Ti velice brzy potvrdili svoji zručnost a naučili se vyrábět zrcadla. Proto mohl hrabě Kinský vítězoslavně požádat o zákaz dovozu norimberských zrcadel s odůvodněním, že jeho manufaktury stačí dostatečně zásobit všechny země monarchie. Už v 60. letech 18. století byly exportovány do řady evropských zemí.

Hrabě Kinský byl velice významný člověk - a to nejen pro sklářský průmysl. V první polovině 18. století bylo díky němu založeno nové hospodářské středisko – panství Bor (tehdy Heida), kam se stěhovali obchodníci z okolních obcí. „Díky tomuto významnému hraběti byl v roce 1757 povýšen dnešní Nový Bor na město a stal se exportním centrem v pravém slova smyslu. V roce 1763 tam piaristé (Příslušníci Řádu chudobných řeholníků

kleriků Matky Boží zbožných škol) založili školu, která se speciálně zaměřovala na zahraniční sklářský obchod.“⁹

Tehdy začal barokní styl zvolna ustupovat jemnému rokoku. V tomto století nesmím zapomenout i na tzv. lidové sklo, což bylo duté sklo zdobené nenáročnou malbou či rytinou, malované lahvičky na kořalku (tzv. prysky), holby na pivo, které si nechávali hospodáři zhotovovat podle svého vkusu, stavu a majetnosti. Názornou ukázkou zlidovělého umění jsou též podmalby, většinou podobizny světců, které patřily k nedílným součástem rokokového interiéru.

Samozřejmě že nešlo pouze o výrobky, které české sklářství produkovalo, ale zájem byl také o jejich tvůrce. Čeští rytci skla cestovali do Švédska a mnoho severočeských sklářů působilo v dnešním Německu. Velmi významně se projevilo i jejich působení v Anglii. Londýnský obchodník se sklem John Akerman mohl zavést výrobu broušeného a rytého skla jedině proto, že zaměstnával Křištofa Heyda st. a jeho syna z Kamenického Šenova. Jejich příklad lákal do Londýna i další krajany. „Setkáváme se s nimi roku 1755 u Benjamina Payna, v letech 1738 – 1767 u Thomase Betta a dalších obchodníků...“¹⁰ „Skláři z Čech tedy prokazatelně pracovali ve Švýcarsku, Itálii, Španělsku, Portugalsku, Lotrinsku a snad i v jižní Americe.“¹¹ Tito sklářští obchodníci často za zahraničí do Čech ve velkém dováželi exotické a luxusní zboží (tabák, koření, jemná sukna, kožešiny). Někteří se věnovali i úvěrovému podnikání.

Proměny českého skla ve druhé polovině 18. století způsobily změnu hospodářských podmínek. Jak již bylo řečeno dříve, tak odloučení Slezska od Čech po válce v letech 1740-1742 bylo ranou pro české skláře, kteří sklo do Slezska dodávali, i pro slezské řezáče skla, kterým pak chyběla nejen kvalitní surovina, ale snad ještě více kontakt právě se severočeskými obchodníky.

První použitelné statistické údaje o vývozu skla z Čech máme dochovány z let 1732, 1733. Další pak pro léta 1752, 1768 a 1771. Statistiky z oné doby jsou nepřesné, ale přesto nám mohou v hlavních rysech dobře posloužit jako pramen pro celkové posouzení hospodářského stavu i pro poměr mezi jednotlivými výrobními odvětvími.

⁹ K. WÜRFEL: *Zur Geschichte des nordböhmischen Glashandels*, Böhmisch Leipa 1924, s. 127-131.

¹⁰ A. LANGHAMER, L. PEKAŘ.: *BOHEMIA CRYSTAL, sklo, které dobylo svět*, Liberec 1991, s. 17.

¹¹ P. NOVÝ, *Export českého skla ve století filosofie*, s. 178.

Tabulka 1 VÝVOZ SKLA VE VYBRANÝCH LETECH VE ZLATÝCH

Rok	Vývoz skla ve zlatých
1732	98 557,10
1733	94 830,34
1735	70 962,00
1768	352 740,00
1771	243 000,00

Zdroj: KLÍMA, A.: *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955

Export skla patřil po celé 18. století k nejvýznamnějšímu z oborů řemeslné výroby. Přesto se však nemohl objemem rovnat textilnímu podnikání. Vývoz skla dosahoval mezi lety 1732 – 1771 pouze kolem 10 % vývozu textilu.“ Čechy byly i dalším významným exportérem zemědělské produkce. Tímto faktem však nechci zpochybnit neuvěřitelnou proslulost a oblibu českého sklářství a obchodu s českým sklem.

4 První polovina 19. století

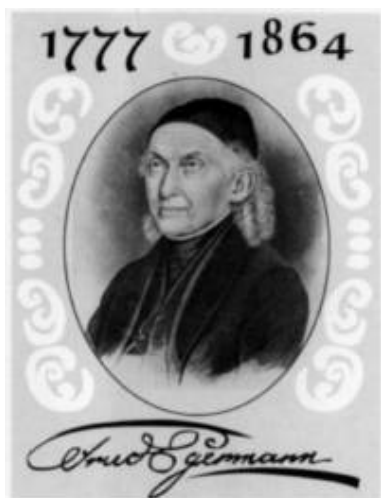
Sklářské zboží bylo počátkem 19. století vytlačováno z monopolního postavení. Příčinou byly celní zábrany, zákazy dovozu zahraničního zboží, zavření trhu pro zahraničí. Vzájemné obchodní vazby byly přetřhány vlivem francouzské revoluce a napoleonských válek. S tím je spojený hospodářský úpadek, protože české sklářství postihla obchodní a následně výrobní krize. Na počátku 19. století bylo na export určeno téměř 3/4 produkce. Na vyprázdněných trzích se začal prosazovat anglický olovnatý křišťál, jenž si získal oblibu lepšími světelnými vlastnostmi a novým výtvarným zpracováním v duchu empiru. V Čechách, mateřské zemi broušeného skla, nebylo nic těžkého nový styl napodobit, ale po několikaleté obchodní izolaci by dobývání ztracených pozic napodobeninami módního zboží nepřineslo žádoucí účinky. A v té době začal boj českých sklářů o návrat na ztracené trhy!

Biedermeier, styl první třetiny 19. století, netoužil po čířém sklu, ale dával přednost sklu barevnému. Čeští skláři to naštěstí velice rychle pochopili a módním trendům se přizpůsobili. O vytvoření široké škály barev se zasloužilo několik skláren a rafinerií. Seznam nových barev a nezvyklých sklářských technik, jimiž čeští skláři obohatili trh, je obdivuhodný.

4.1 Friedrich Egermann

O návrat českého skla na světové trhy se zasloužili známí i neznámí skláři, malíři, brusiči a rytci skla, ale nikdo nevykonával tolik jako sklářský podnikatel, technolog – vynálezce a rafinér - Friedrich Egermann (1777- 1864).

Obrázek 3 FRIEDRICH EGEMANN

Zdroj: www.egermann.com

Friedrich Egermann se nejprve vyučil malířem skla v Chřibské, pak se v Míšní seznámil s kouzlem výroby malovaného porcelánu. Díky tomu se stal v Čechách vyhledávaným malířem skla a brzy se proslavil dekory na mléčném matovém skle. V roce 1818 mu bylo přiznáno autorství žluté lazury. „V roce 1829 obdržel císařský patent a privilegium na lithyalinové sklo (mramorově různobarevné sklo), který měl chránit jeho práci šest let. Před napodobiteli jej ale nechránil.“¹² Dříve než ještě skončila ochrana těchto výrobků privilegiem, vyráběly lithyaliny stejných tvarů i mramorování a zlacení harrachovská sklárna Nový Svět v Krkonoších i beyuovské sklárny na Novohradsku v jižních Čechách. „Své výrobky vystavil v Praze na průmyslové výstavě v r. 1829.“¹³ Tehdy komise, posuzující zaslané výrobky, vyslovila politování nad tím, že Egermann neposlal spolu s exponáty žádné technické údaje ani poznámky k historii jejich výroby, jak organizátoři výstavy požadovali. Jeho nejdůležitějším objevem byla červená lazura, s níž experimentoval od roku 1816. Od čtyřicátých let 19. století se zdobilo červeně lazurované sklo klouzavou rytinou ve stylu druhého rokoka. Dekory jsou dodnes používány borskou firmou Egermann Exbor. Egermann sám získal za své objevy několik ocenění.

¹² J. BROŽOVÁ, *Lithyaliny a Friedrich Egermann*, Ars Viteraria 1974, ročník V., s. 75.

¹³ Bericht der Beurteilungs – Commission ,über die im Jahre 1829 stattgefundene Ausstellung, Prag 1931.

Egermannovo lazurované sklo tedy přispělo i k rozvoji rytiny v borské oblasti. Nejslavnějším z rytců první poloviny 19. století byl F. A. Pelikán, jehož práce byly kvalitou srovnatelné se slavným harrachovským Dominikem Biemannem, který studoval na pražské malířské akademii a střídavě žil v Praze a Františkových Lázních. Jeho ryté portréty patří k nejlepším mezi portrétisty v první polovině 19. století. Mezi další vynikající rytce, kteří se prosadili i v zahraničí, patří August Böhm a Franz Eisert. Z Kamenického Šenova je známá rodina Helzelů, Güntherů, ale také Karel Pfohl.

4.2 Vesnice Jablonec nad Nisou povýšena na městys

Centrem obchodu s bižuterním zbožím se postupně stala ves Jablonec. „Císařským rozhodnutím z 21. dubna 1808 byla vesnice Jablonec povýšena na městys. Dekret byl sepsán 20. října a v Jablonci slavnostně vyhlášen v květnu následujícího roku.“¹⁴ V té době měl Jablonec přes dva tisíce obyvatel a s udělením privilegia získal právo pořádat jeden týdně dva výroční trhy. V díle Karla Josefa Czoerniga se píše o významnosti Jablonce v rámci Českého království. V tomto díle je Jablonci přisuzován rychlý rozkvět a podnikání s vidinou vytvoření Jablonce jako jednoho z nejvýznamnějších průmyslových míst Českého království. „Na Jablonecku se v roce 1827 živilo výrobou a opracováním skleněných imitací a perlí přes šest tisíc lidí, včetně 1865 brusičů v 152 brusírnách, 121 foukačů dutých perel a více než 600 mačkářů.“¹⁵

Tito skláři pracovali samozřejmě ručně. Až ve čtyřicátých letech 19. století byl objeven jabloneckým pasířem a kovářem z Malešic pasířský lis. Mechanické sekání perliček přišlo do Jizerských hor až v osmdesátých letech 19. století.

Obchod s českým sklem tedy začal nabývat na síle. Prvních viditelných ocenění se sílícímu jabloneckému průmyslu dostalo na pražských průmyslových výstavách, které proběhly v letech 1829, 1831 a 1836.

V roce 1829 se šest sklářských firem - Pfeiffer a spol. a H. Göble, hodkovičtí Ferdinand Unger a spol. a Blaschka a synové, z Josefova Dolu Karel Josef Zenkner a také František Riedel z Antonínova, poprvé zúčastnilo průmyslové výstavy v Praze, kterou uspořádalo Zemské gubernium a Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách. Tři z nich byli odměněni bronzovou medailí a u pana Göbla z Jablonce byla navíc tato cena příznačně vázána i s ohledem na důležitost tohoto výrobního odvětví, které v Čechách zaměstnává a živí

¹⁴ A. LAGHAMER, *Galerie podnikatelů – Jablonec nad Nisou a okolí*, s. 32.

¹⁵ C. J. CZOERNIG, *Topografisch-historisch-statistische Beschreibung von reichenbergnebst einen Anhang die beschreibung von Gablonz enthalend*, Wien, 1829, s. 199.

tisíce lidí. Všichni vystavovatelé vystavovali zboží v hodnotě okolo 200 zlatých. Představovali tam bižuterní suroviny ve velkém množství barevných variant. František Riedel a Karel Josef Zenker získávají čestná uznání. Pražská výstava zaznamenala nečekaný úspěch a nabídla pohled na sortiment jabloneckého zboží, nikoli však na celou jeho škálu.

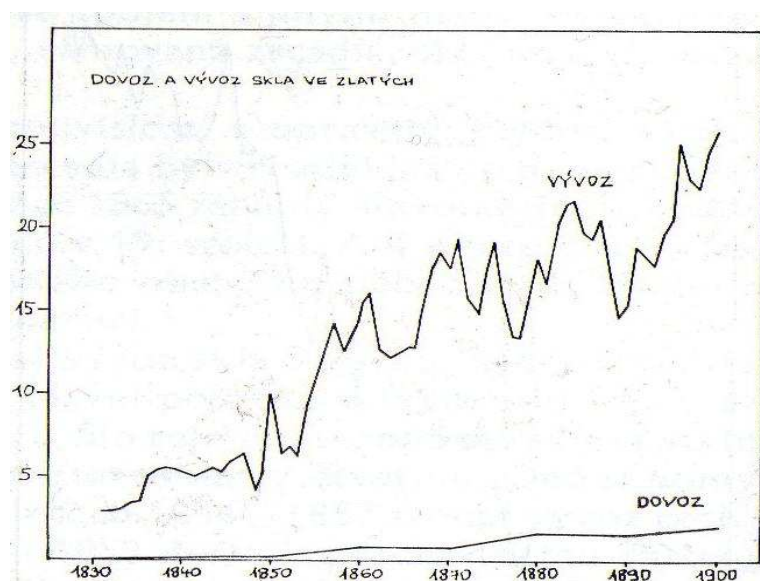
4.3 Export skla a bižuterie ve 30. – 50. letech 19. století

V prvních dvou desetiletích 19. století tvořil velký podíl exportu českého skla vývoz do Orientu. Sklo, které bylo určené do Malé Asie, bylo čiré i mléčné, vesměs zdobené malbou zlatem, svými tvary přizpůsobené požadavkům zákazníků. Hospodářská situace se za napoleonských válek ještě zhoršila. V první polovině 19. století byla jizerskohorská skleněná produkce určena zejména pro zahraniční zákazníky. K největším přímým odběratelům patřila německá (Idar-Oberstein, Hamburk, Norimberk, Lipsko, Frankfurt nad Mohanem) a italská města, Francie, Nizozemí, Velká Británie, Rusko, Osmanská říše a dnešní Polsko (Lodž, Štětín). Většinou přes partnerské firmy pak zboží putovalo do severní a východní Afriky, Asie (Britská Indie), Jižní Ameriky (Dnešní Peru, Mexiko), Severní Ameriky (Filadelfie, New York) a Oceánie (Haiti).

V letech 1831 až 1851 představovala nejvyšší položku v exportu skla obyčejné duté sklo bez rozlišení a tabulové sklo a to jak v množství, tak v ceně. Na počátku třicátých let však tvořila tato skla asi dvě třetiny hodnoty exportu. Zatímco v roce 1847 tvořil export těchto skel zhruba polovinu, tak koncem čtyřicátých let nastala obliba skel broušených, řezaných, brilantových, čirých skel a zrcadel a vývoz dosahoval asi třetiny celkového vývozu. „Vzestup vývozu těchto skel byl nejprudší v letech 1836-1838 a 1845-1851, kdy byla v zahraničí velmi oblíbena česká barevná skla ve stylu druhého rokoka.“¹⁶ V letech 1839 – 1845 celkový vývoz stagnoval a přechodně klesal.

¹⁶ J. LNĚNIČKOVÁ, *Vývoz skla a skleněných výrobků z habsburské monarchie v letech 1831 - 1900*, Ars Viteraria 1989, ročník IX., s. 55.

Obrázek 4 SROVNÁNÍ DOVOZU A VÝVOZU SKLA VE ZLATÝCH

ZDROJ: Ars Viteraria 1989, ročník IX

Právě v tomto období udávaly v Hodkovicích nad Mohelkou tón obchodu mocné a navzájem spřízněné rody Blaschků, Spietschů, Ungerů a Zenků. Největšími severočeskými exportními domy byly bezesporu firmy **Josef Blaschka&Söhne** a **Ferdinand Unger&Co.** Ferdinand Xaver Unger byl po otci příslušník jablonecké sklářské dynastie Ungerů a po matce spřízněný s Blaschkou (vnuk Josefa Blaschky). V kraji kolem Jizery se do popředí dostal **Josef Pfeiffer**, ke kterému se vrátíme později. V roce 1832 se topograf Johann Gottfried Sommer snažil spočítat všechny obchodníky se sklem a bižuterií v mladoboleslavském kraji. Po určité době dospěl k závratné cifře – 1346. Na šest set z nich přitom označil za, podomní obchodníky ze severních horských oblastí. V případě Jizerských hor se zmiňuje pouze o obchodnících z Jablonce a Zásadska.

Obchodníkům z Jablonce byla konkurence ze Zásady dlouhá léta trnem v oku. Vymýt ji však nedokázali. „Dne 26. dubna 1820 sepsali a odeslali do Mladé Boleslavi vedle nám již známého Josefa Pfeiffera st. a Josefa Dresslera, též Johann Seidmann, Gottfried Hübner, Franz Josef Posselt, Michael Schöler, Johann Karl Felix a Ignaz Vorbach prosební list.“¹⁷ Obchodníci požadovali, aby Krajský úřad v Mladé Boleslavi zasáhl proti stovkám podomních obchodníků, kteří bez potřebných znalostí (údajně neuměli ani číst, psát, vystavovat kalkulace a jednat se zákazníky apod.) nabízeli v cizině dům od domu nekvalitní skleněné zboží za směšné ceny a tím poškozovali celé jizerskohorské podnikání. Stížnost byla směřována proti konkurentům ze Zásadska a zůstala nevyslyšena.

¹⁷ P. NOVÝ, *Počátky obchodu se skleněnou bižuterií*, s. 84.

V posledním dvou desetiletích první poloviny 19. století neprošel obchod s jizerskohorským sklem a bižuterií převratnými strukturálními změnami. Až na výjimky se stále jednalo o maloobchod. Nejmocnějšími exportéry bižuterie v kraji zůstávají hodkovičtí Blaschka s Ungrem. V první polovině 19. století se větší firmy buď samy věnovaly výrobě, nebo pracovaly nákladnickým systémem, tedy bez prostředníka – faktora (dodavatele). Nakoupily polotovary ve sklárně, předaly je k rafinaci a poté hotové výrobky vyvezly. Ona typická jablonecká pyramida **výrobce – faktor – exportér** se zrodila až po polovině 19. století, k čemuž se ale dostaneme. Za svůj vznik vděčila až příchodu nových obchodníků, z nichž mnozí měli přímé kontakty na zahraniční velkoobchodní domy vyvážející do zámoří.

Výrobce často pracoval ve vlastní režii za předem stanovenou cenu. Faktor mu měl zaplatit po převzetí zboží, nejpozději po obdržení peněz od exportéra, ale často však musel čekat. Faktor obstarával styk mezi výrobcem a exportérem. Předkládal zákazníkům žádaný vzorek do výroby a předkládání nových vzorků od výrobce exportérovi. Exportér byl rozhodující pro přípravu vzorku do ciziny. Ve své provozovně uchovával pečlivě rozříděné mnohatisícové vzorky. Zajišťoval export včetně administrativních záležitostí.

5 Druhá polovina 19. století

5.1 Nová struktura obchodu

Zatímco padesátá léta 19. století nepřinesla do prostředí obchodu nic nového, tak 60. léta zaznamenala zvrat o 180 stupňů. V roce 1866 do Jablonce nad Nisou přišli noví obchodníci. Tito obchodníci přišli z Pruska a hanzovních měst, ale z Francie či Velké Británie. Kromě těchto obchodníků hledali v našem kraji štěstí zlatokopové, kteří během několika let dokázali vybudovat bez předešlých zkušeností velké firmy s několika desítkami zaměstnanců. Nesmím opomenout příchod Židů z Prahy, Londýna a Paříže, kteří na severu Čech chtěli díky podnikání dosáhnout velkých zisků.

Nová situace vyvolávala v tradičních jizerskohorských sklářích a obchodnících napětí a strach o živobytí. Těmto velkopodnikatelům se většina českých obchodníků nemohla vyrovnat ani kapitálem a ani kontakty ve světě globálního obchodu. Bylo tedy logické, že někteří původní vývozci přistoupili na pozice výhradních dodavatelů nového „velkopodnikatele“. Těmto dodavatelům se říkalo liferanti. „Liferant může v prvním případě

jen dodávat zboží, aniž by se účastnil výroby, či má svoji dílnu, brusírnu či tiskárnu a podílí se na výrobě.“¹⁸

Toto je velice zásadní obrat v obchodu s českým sklem a nejen s ním. Dříve měli „tradiční“ obchodníci několik partnerů po velkých evropských městech. Teď byl často pouze jeden a vykupoval zboží přímo v Jablonci nad Nisou. To samozřejmě muselo přinést změny. Zdokonalila se dělba práce, zkrátily se objednáací lhůty a snížily prodejní ceny. Z takovéto změny měly samozřejmě zisk všechny zúčastněné strany. Důležité také bylo, že podnikatelé omezili - na úkor svých nových obchodních partnerů – podnikatelské riziko, které mnohdy skončilo krachem převážně malých firem. Za prodej zboží byl tedy odpovědný exportér, který si zboží od dodavatele závazně objednal.

V praxi to probíhalo následovně. Exportér doručil zakázku liferantovi. Ten práci rozdělil jednotlivým výrobcům a přesně specifikoval zakázku a lhůtu na její vytvoření. Liferant dával práci domácím dělníkům často ve svých vlastních dílnách. Surovinu či polotovary si museli samozřejmě zajistit sami. Výsledná práce byla odměňována kus od kusu a výše mzdy se značně lišila dle typu výrobků, odbytové situace atd. Exportér byl nejdůležitější a konečný článek pro přípravu vzorků a nabídky do ciziny. Ve své provozovně dbal na pečlivé třídění vzorků, kdy jedna skupina tvořila vzorky vlastní, tedy od liferantů, a druhá skupina obsahovala vzorky cizí, které byly zaslané zákazníkům.

Exportéři sami, až na výjimky, se vlastní výrobě nevěnovali. Ti, kteří se pokoušeli samostatně pronikat na zahraniční trhy, byli zničeni v konkurenčním boji. Výjimkou byli výrobci strojně broušených kamenů, kteří jednali přímo s importéry (bratři Jägerové, Dolenský a Brosche, Ouhrabka).

Protože je na vedení obchodu zainteresováno více lidí, je třeba vypracovat důkladnou smlouvu. Ideální návrh takové smlouvy vypracoval představený exportní firmy Gerthner, Ostritz & Hansel **Johann Josef Hansel**. V úvodu zdůrazňuje zejména pevnou křesťanskou víru včetně dobročinnosti jako předpoklady pro kariéru dobrého obchodníka. Firemní písemnosti vede představený, jenž za ně též ručí. Společník může z firmy vystoupit, je však povinen tento úmysl oznámit aspoň tři měsíce předem, aby výplata jeho podílu podnik nesrazila na kolena. Při úmrtí společníka přechází jeho majetkový podíl na dědice.¹⁹

¹⁸ Adolf LILIE, *Der politische Bezirk Gablonz*, Gablonz 1894, s. 198.

¹⁹ Entwurf zu einem Compagnie – Contracte von Josef Hanzel in: Schebek Edmund, s. 289 – 296.

5.2 Exportní domy

Jablonecké vývozní domy se do určité míry specializovaly na různé obchodní komodity. Kromě bižuterie všech druhů obchodovaly též s krystalerií, lustrovými ověsky, v menší míře pak prodávaly i duté sklo z Kamenického Šenova, hodinky, hračky, výrobky z porcelánu apod. Vývozní domy byly většinou dobře organizované a platila mezi nimi solidárnost v působení na zahraničních trzích. Tyto domy se věnovaly obchodu s tou podmínkou, pokud byly schopny nabídnout takový sortiment, který bude konkurenceschopný jak kvalitou, tak cenou. Dodávaný výrobek musel být vyroben za nižší cenu nežli výrobek konkurenční, avšak za stejnou prodejní cenu. Ve vlastním obchodě byli zaměstnáni účetní, korespondenti, fakturisté apod., kteří museli být dobře jazykově vybavení – němčina, angličtina, francouzština byly samozřejmostí – aby byli schopní svým úkolům dostát.

5.2.1 Exportér

Slovo exportér je označení, které se užívalo pro jablonecké vývozce bižuterie až v poslední třetině 19. století, a tím poukazovalo na světovost této živnosti. Dle Adolfa Lilie je dřívější Glasverleger (vydavatel skla) nazýván dnešní terminologií exportér. Ten během roku pravidelně navštěvoval evropské trhy, z nichž k nejdůležitějším patřily jarní a podzimní veletrhy v Lipsku. Zde obchodník získával informace o konkurenci, módních změnách, poptávce, navazoval nové obchodní kontakty, případně uzavíral smlouvy. Člověk, který se zabýval obchodem, se dále musel zajímat o koupěschopnost, místní zvláštnosti, stabilitu měny, politickou stabilitu a celní předpisy. Nezapomínal ani na dopravní možnosti. Exportér také prováděl průzkum trhu, jednal se s zákazníky, snažil se získat nejlevnějšího dodavatele či vytvořit nové vzorky dle přání zákazníků, kterými by mohl předstihnout své konkurenty. Jablonečtí exportéři obchodovali s nejrůznějšími typy skleněných výrobků. „ Objížděli všechny kulturní země Evropy, ale také Afriku, Asii (Indii), Ameriku, Austrálii, ostrovy a souostroví všech těchto světadílů.“²⁰

2.1.2 Vzorkař

Nezastupitelnou roli v oblasti exportu jabloneckého skla a bižuterie mělo vzorování. Vzorkař měl v mnoha vývozních domech zároveň pozici prodejce, jednal se s zákazníky z celého světa a patřil k nejlépe placeným zaměstnancům exportéra. Vzorky byly nejdůležitějším náborovým prostředkem a byly buď zařazeny do nabídkového katalogu nebo

²⁰ A. LILIE, *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 199.

rozesílány zástupcům firem v důležitých obchodních centrech odběratelských zemí. Větší firmy měly vzorkovnu dále rozdělenou podle různých branží. Kolekce byla obměňována dvakrát ročně a to na jaře (cca 500 kusů) a na podzim (cca 500 kusů). Podle návrhů pak byly zhotoveny speciální prototypy, které byly dle velikosti a barvy našívány na karty a označovány kódy. Nesmělo chybět číslo výrobce, číslo výrobku, velikost, což bylo následně zapisováno do knih nazvaných dle typu výrobku. Například Kniha knoflíků. Z vlastní zkušenosti vím, že i dnes - výše popsané - označení pro jednotlivé vzorky téměř beze změny zůstalo. S novými vzory nepřicházeli pouze exportéři, kteří žádali toto zboží vyrobit, ale i samotní výrobci, kteří je exportérům prodávali a zároveň si smluvně zajišťovali výhradní právo na výrobu těchto vzorků. Stejně jako dnes obstarávali sklad přejímači zboží, expedienti, baliči a nákupčí, kteří obstarávali výkup.

2.1.3 Filiálky

Rozvoj obchodu si tedy vyžádal zvláště u větších firem zřizování trvalých obchodních zastoupení v nejdůležitějších místech světového obchodu. Těmto místům se říkalo filiálky (pobočky). Jednalo se o filiálky v Paříži, Londýně, Hamburku, Berlíně. Ve filiálkách figurovali obchodní agenti, kteří obchodovali kromě bižuterie a i s jinými artikly. Čím byla firmy větší a známější, tím měla v zahraničí více poboček. „Tak například firmy Jäckel (Lučany) a J. F. Sick a synové (Jablonec nad Nisou) měly vybudovanou celou síť filiálek na západoafrickém pobřeží, hlavně na Gold Coast v Nigerii. Celkový počet jabloneckých afilací dosahoval téměř stovky.“²¹ Do Španělska, USA, Mexika, Peru a Kolumbie byl export zajišťován ponejvíce přímo přes Hamburk. Přes partnerské firmy se vyváželo na Haity (přes Francii), do Egypta (přes Livorno), do Levanty a Orientu (přes Terst a Konstantinopol). Významnými spotřebiteli jabloneckého zboží byly též Německo, Itálie, Francie, Rusko a Polsko.

5.3 Vztah mezi dodavateli a odběrateli

Styk mezi dodavateli a odběrateli se řídil celou řadou zásad odlišných od ostatních průmyslových odvětví. Většina exportních domů preferovala osobní návštěvu, kde se zákazník seznámil s novými vzorky a rovnou si je i (v ideálním případě) objednal. Pokud ovšem zákazník nechtěl cestovat, byla možná i návštěva opačná, a to obchodního zástupce u

²¹ Václav KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1993 s. 18.

zákazníka. Zde záleželo na schopnosti obchodního zástupce, protože cena se dohadovala na místě a často se i smlouvalo. Další možností byla též písemná nabídka, která se užívala zejména na pro zákazníky z přístavních měst – Hamburk, Terst aj. V případě zájmu se posílaly vzorníky či přímo zboží určené ke komisionímu prodeji. To ovšem mělo mnoho nevýhod. Současní podnikatelé mi jistě dají za pravdu, že komisioní prodej není pro prodejce až tolik výhodný. Nemyslím tím jen to, že nedostanou za zboží zaplacené hned, ale především to, že zákazníci mohou mít problémy i se splácením. Bylo třeba počítat i se zcizením vzorkovnice konkurencí.

Zatímco obchodní cestující po Evropě se pro aktuální vzory vraceli do Jablonce po několika týdnech, tak zámořští obchodníci pobývali v cizině několik let a s vývozním domem udržovali pouze písemný styk. Exportní dům mu posílal zboží na základě doručených objednávek. Pokud byla v zámoří uspokojivá poptávka po dostatečně dlouhou dobu, pak byly na daném místě zřizovány nové exportní domy či prodejní pobočky. Někdy zastupovala daná pobočka více firem a uplatňoval se zde provizní systém. Problém byl v tom, že stejně jako dnes někteří vedoucí poboček upřednostňují své zájmy před zájmy své mateřské firmy, dle výše jejich provize.

Důležitým článkem mezi výrobcem a vývozním domem byl faktor, který zpravidla dostal objednávku od exportéra, zajistil výrobu u menších podnikatelů, zkompletoval a předal zboží exportnímu domu. Vývozce ručil za kvalitu zboží vůči zahraničnímu odběrateli, a proto věnoval velkou pozornost přejímce a kvalitativní a kvantitativní kontrole zboží. Výjimkou byly strojně broušené kameny, které se dodávaly v originálním balení od výrobce, ale na Jablonecku se začaly strojně brousit až na počátku 20. století.

Dodací lhůty se dodržovaly s velkou přesností. Dle Adolfa Lilie byla dodacím dnem středa a dodavatel při této příležitosti zároveň obstarával v Jablonci u dodavatelů suroviny, pomocné látky a materiál pro nové zákazníky. Platebním dnem byl pátek – odtud známé jablonecké heslo „Freitag – Zahhtag“. „Tento způsob zavedl okresní hejtman pan Jan Wražda roku 1876, který dbal o potřeby obyvatelstva. Pátek se tak stal pro město nejrušnějším obchodním a společenským dnem až do konce 30. let 20. století.“²² V případě nesplnění dodací lhůty či jiných požadavků exportéra bylo zboží bez náhrady dodavateli vráceno. Pokud bylo vše v pořádku a exportér zboží přijal, pak nesl odpovědnost za případný neúspěch na svých bedrech jen on sám. „Velké firmy svým dodavatelům týdně platily kolem roku 1894 dvacet tisíc zlatých, střední pět až deset tisíc zlatých, malé pak do tisíce zlatých.“²³ „Na

²² V. KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, s. 18.

²³ A. LILIE, *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 200.

konci 19. století dosahoval roční objem vývozu jabloneckého zboží dvacet až třicet milionů zlatých, přičemž největší firmy vyvezly zboží v hodnotě jednoho milionu zlatých. Dle statistiky ministerstva obchodu bylo v roce 1891 vyvezeno skleněného zboží za 18,976.950 zlatých.“²⁴

5.4 Grémium exportérů

V roce 1898 bylo založeno **Grémium exportérů**, kde byli sdruženi jizerskohorští vývozci ve velice vlivném společenstvu se sídlem v Jablonci nad Nisou.

Grémium bylo založeno sto deseti členy. Cílem bylo zamezit konkurenci v oboru. Počet členů se v průběhu 20. století několikanásobně zvýšil a dosáhl svého vrcholu mezi dvěma světovými válkami – 600 firem působících v jablonecké oblasti vývozu skla a bižuterie. Grémium obhajovalo společné zájmy exportérů před domácími i cizími úřady, obstarávalo zprávy z trhů, sledovalo dovozní a celní předpisy a bankovní reference o zákaznících. Počátkem minulého století Grémium upravovalo společné postupy na jednotlivých trzích a hlídalo dodržování sjednané cenové konvence na různé druhy zboží. V Grémium byla zavedena i rezervace výrobků na určité období, během něhož měl právo zařadit vzorek pouze ten exportér, který jej registroval. Členem Grémia se musel stát každý, kdo chtěl své zboží exportovat do zahraničí. Prvním předsedou byl zvolen Josef Johann Luke, který svou živnost v Jablonci založil v roce 1868.

Největšími kupci tedy byli v rámci Evropy Němci, Italové, Francouzi a Rusové. Nejhorší pověst měli Rusové, protože zboží objednali v nesmyslně velkém množství, které samozřejmě nebyli schopni prodat, tím pádem nemohli splatit dodávku a stali se tak dlužníky. Velmi spolehlivými zákazníky ovšem byli Američané, jak z jihu, tak ze severu. Zboží, které si objednali, vždy s přesností splatili. Přírodním odbytištěm jabloneckého skla a bižuterie byla Indie, do které se dováželo velice specifické zboží – bangle. O tomto významném zboží budeme však mluvit později.

Vývozním artiklem byly od začátku jeho historie chápány ozdoby a drobné předměty vyrobené především ze skla, později i z kovů i jiných materiálů. Existují čtyři hlavní skupiny: 1. bižuterní polotovary, 2. hotová bižuterie, 3. vánoční ozdoby, 4. umělé květiny. Rozhodující roli hrály první dvě skupiny. Bižuterními polotovary rozumíme komponenty nutné ke zhotovení bižuterie.

²⁴ Tamtéž, s. 200.

Exportéři byli ve druhé polovině 19. století v centru veškerého dění. Kromě toho, že patřili k nejbohatší vrstvě, obsazovali vysoké funkce v okresním a místním zastupitelstvu. Někteří z nich se stali říšskými poslanci (Emil Müller), členy různých císařských komisí (Adolf Schindler), držiteli vyznamenání (Jakob Mahla), atd.

5.4.1 Josef Pfeiffer

Ovšem králem jabloneckého bižuterního exportu byl bez diskuzí podnikatel, občan a politik **Josef Pfeiffer** (1808-1869). Josef Pfeiffer pocházel z rodiny mlynáře. Jeho otec byl váženým občanem města Jablonce nad Nisou. Od roku 1820 zastával funkci v čele města a spolupracoval na několika významných akcích, např. při stavbě silnice z Jablonce do Kokonína.

Po studiích začal Josef Pfeiffer pracovat v rodinné firmě, která již byla rozšířena o přádelnu bavlny a později i textilní továrnu. Na základě závěti svého otce získal podílnictví ve firmě, která byla nazvána Josef Pfeiffer & Co. Závěť rovněž obsahovala finanční kapitál ve výši 360 tis. zlatých, což v této době představovalo značný finanční obnos. Po smrti svého otce v roce 1839 přebírá vedení nad firmou, čímž začíná cestovat po celé Evropě. Díky tomuto specifickému průmyslu měl možnost procestovat státy Evropy – německé a italské země, Švýcarsko, Holandsko, Belgie, Francii a Anglii. Dle Adolfa Lilie se věnoval nejen rozvoji sklářského podniku, ale i studiu sociálních a státních poměrů v kulturně vyspělých zemích. V roce 1850 byl zvolen na post starosty města Jablonce nad Nisou.

V roce 1851 se firma Josef Pfeiffer & Co prezentovala na světové výstavě v Londýně, kde získala zlatou medaili. Vystavovala skleněné knoflíky, flakony, těžítka ze skla aj. Další evropská ocenění získala firma rovněž na světových výstavách v Mnichově, Praze a Paříži.

Ke konci šedesátých let však obchod se skleněným zbožím začal upadat. Důvodem byla zvýšená konkurence, stejně tak módní změny. Závěrem lze říci, že Josef Pfeiffer patřil bezesporu k nejvýznamnějším obchodníkům a exportérům této doby.

Obrázek 5 JOSEF PFEIFFER

Zdroj: A. LILIE, *Der politische Bezirk Gablonz*, Gablonz 1894

5.4.2 Eduard Dressler

Nezapomeňme ani na firmu Eduarda Dresslera, která byla nejproslulejším exportním domem zaměřeným na krystalerii. **Eduard Dressler** pocházel z prosté rodiny. Vyučil se u obchodníka Franze Lukeho. Poté se dostal do Jablonce, kde se začal věnovat sklářství.

Firma Eduard Dressler patřila k nevýznamnějším exportním domům druhé poloviny 19. století. Byla založena v roce 1860 a specializovala se na export krystalerie. Podle Fahdtova adresáře z roku 1879 firma Dressler nabízela z krystalerie lustrové ověsky, těžítka, teploměry, flakony a bižuterní zboží, zaměstnávala 200 lidí, provozovala dvě brusírny se 100 brusnými stolicemi, pracovali pro ni malíři a pozlacovači. Firma měla rovněž pobočku v Berlíně a sklady v Londýně. Na mezinárodních výstavách získávala různá ocenění. Mezi sortiment zboží, které firma uváděla na trh v osmdesátých a devadesátých letech 19. století, patřily např. nádobky ze silnostěnného předlisovaného broušeného skla ve tvaru mušle, misky na jehlice, kalamáře, vázy, psací soupravy z křišťálového skla apod. Roku 1906 získala zlatou medaili na výstavě v Liberci. V roce 1908 Eduard Dressler zemřel a firmu převzali jeho synové a představili nové vzory v broušeném skle. Tato firma v tomto období dále nabízela servisy na šlehačku, lahve na rum, dózy na máslo, med a marmeládu, malé kvalitně broušené dózy na zubní prášek, sacharin nebo natron, toaletní soupravy, menážky, skleněné podložky, číšky na zubní kartáčky, stojánky na vejíčka, solničky a pepřenky atd.

V díle Adolfa Lilie se můžeme dozvědět, že se exportem skleněného zboží koncem století zabývalo v Jablonci 150 exportních domů. Obchodníci a drobní podnikatelé podnikali

na celém Jablonecku. Zásobovali obyvatelstvo veškerým potřebným skleněným artiklem, které průmysl nabízel a určitý životní standard vyžadoval. V příloze (níže) jsou uvedeny údaje o počtu exportérů v jednotlivých částech Jabloneckého okresu. V příloze není uveden jen počet exportérů, ale i počet pekařů, zahradníků, klempířů atd. Tyto údaje se vztahují k roku 1890.

Obázek 6 PODNIKÁNÍ NA JABLONECKU – POČET PODNIKŮ ČI PODNIKATELŮ
V JEDNOTLIVÝCH ČÁSTECH JABLONECKA A TANVALDSKA

Häufiger im Bezirke vorkommende Gewerbe-, Handels- und Industrie-Unternehmungen. (Nach dem Erwerbssteuer-Cataster.)	a) in den Catastralgemeinden d. Gablonzer Steuerbezirkes															b) des Tanwalder Steuerbez.											
	Gablonz a. N.	Grünwald	Johannesberg	Josefsthal	Kufau	Seidenwang	Rebau	Marthowitz	Reydorf	Reydorf a. N.	Proschwitz	Pulitzsch	Stadel	Reichenau	Reinowitz	Reichenthal a. N.	Albrechtsthal	Antonsthal	Dejendorf	Morchenstein	Georgensthal	Polau	Perchtsthal	Reibitz	Schumburg a. N.	Tanwald	
Anstreicher und Lackierer	12			1	2						1			1						1			1		1	1	
Bäcker	29	8	2	3	5	1	3	1	2	2	4		5	10	5	8	4	2	5	13		15	9		6	6	
Badeanstalten	2	1							1				2	1	1	2				2		1			2		
Bau-, Maurer- und Zimmermeister	12	1	1									1		2	1	1				3		3			1	2	
Brunnenmacher	3	1				1								1	1					1							
Buchbinder (Cartonnagen-Gezeuger)	56	5		1	5	1				1						3				4		1		1	1	1	
Compositions-Brenner	6			3	1				1						1		5	2				1					
Dachdecker	2			1			2	1			1				1	1				2			1		3	1	
Drehöler	4									1					1							8	1	1		1	
Exporteure (Glaswarenhändler)	113	3	1	1	2		1			1				2		6		2	1	3		9	2			4	
Faschinen	4				2				1									1	1	2		2					
Fleischer	1	23	9	6	4	4	1	2	1	1	1	4		3	10	4	4	5	3	5	9	9	5		5	4	
Friseur (Rasierer)	12	3	1	3	2									2		2	1		1	3		1	2		1	3	
Gärtner	5	1			2								1			1	1			2					1	1	
Gast- und Schankgewerbe	6	79	30	26	14	10	3	8	9	24	16	15	8	17	25	18	20	25	9	18	50	8	38	31	5	30	27
Glasfabriken			1	2						1	1					2	1					1	2				
Glas- und Porzellanmaler	115	9	2		1				1						1	14				1	1	1	8		1		
Glasbläser (Zinnschneider)	3	10	6	40	22	4	4		25	6	3	1	23	18		27	26	7	15	33	3	36	6		3	3	
Glasbläser	1	44	3	3		7	6	1		2				2	2		2			3			1				
Glasblasen-Gezeuger	1	5		4	9			7	1	20	15						1	17	11		18	1	6	5		1	
Glaswaren-Gezeuger (Glasdrucker)	19	31	29	66	13	20	6	50	48	46	64		7	3	25	3	89	21	8	14	108	6	3	1		25	
Graveur (Formenstecher)	42	2	1		5	1											7	2	2	1	1				1		
Gürtler, Rieter, Kitter, Stampfenre, Nadler	3	422	53	1		71	35	2	4		15			6	4	4	9		3	20	1	2				13	
Hutgeschäfte, Kürschner	6																1	1		3					2		
Kaminfeger	1													1			1			1							
Klempner	14	1	2	1	1	1		1	1	3	2			1	3	1	2	1	1	2	3		2	1	1	2	
Leichenbestatter	4		1					1	1		1			2		1	1	1	1	2		1	1		1	1	
Müller		2		1	1		2							2	4	1	2		1	2	1				1	1	
Musikführer	2		1	1	1		1		1	1	1			2	1			1		2		1	1		1	2	
Riemer, Sattler, Tapezierer	8	1													1	1				3		2			1	1	
Schlosser, Zeugschmiede	36	4	1	2	1		2	2	2	1	1	1		1	3	6			1	5		1	4			4	
Schmiede	7	4	3		2			1	1	2	1	2	2	2	2	2	1	1		4		4	3		1	2	
Schneider	59	7	4	3	3	1	2	1	3	2	1	1		6	5	5	4	1	4	9	1	19	9	1	11	9	

Zdroj: A. LILIE, Der politische Bezirk Gablonz, Gablonz 1894

Jak se z tabulky dozvídáme, tak jen v samotném Jablonci podnikalo 113 exportérů. A kam exportéři vlastně vyváželi? Místa jejich působnosti byly Hamburk, Paříž, Londýn, Berlín, Lipsko, Rotterdam, Antverpy, Amsterdam, Neapol, Milán, Řím, Palermo, Petrohrad, Varšava, Moskva, Konstantinopol, Kalkata, Bombaj, Singapur, Hongkong, Buenos Aires, Rio de Janeiro aj. Největšími partnery jabloneckých exportérů byli až do konce druhé světové války velkoobchodníci v německých a anglických přístavních městech. Od konce 19. století pak narůstaly též přímé obchodní styky se severoamerickými firmami.

5.5 Rozmach versus krize v druhé polovině 19. století

Do druhé poloviny 19. století vstupuje jablonecké sklářství s bohatou surovinovou základnou, rozvinutou a zdokonalenou výrobou a nezpochybnitelným úspěchem z výstav ze třicátých a čtyřicátých let, o čemž jsme už mluvili v předešlé kapitole. Jablonec si v této době rozvoje hospodářství a průmyslové revoluce rozšiřuje svůj trh s nejvyspělejšími státy. Současně je ale vystavován výkyvům jejich hospodářství. Tato léta jsou provázena sezónními a módními výkyvy.

Počátky neuvěřitelného rozmachu, který lze jen těžko srovnat s úspěchy předcházejících desetiletí, můžeme zařadit do konce šedesátých let. V polovině 60. let 19. století vyvrcholily rozpory Rakouska s jeho severním sousedem a dlouholetým rivalem, Pruskem. Prusko, které se po napoleonských válkách zařadilo mezi pět rozhodujících evropských mocností, stále více usilovalo o svou hegemonii v celém Německu. Jen otázkou času bylo, kdy se mocenské zájmy Pruska dostanou do protikladu se zájmy rakouskými. Rakousko tehdy zastávalo ideu uspořádání poměrů v německy mluvících zemích bývalé Svaté říše římské spíše jako volné federace jednotlivých států – tedy Německého spolku. Naproti tomu zájmem Pruska bylo co nejrychlejší sjednocení celého Německa pod jeho vlastní nadvládou. Zatímco Prusko-rakouská válka z roku 1866, jejímž dějištěm byly i severní Čechy, neovlivnila tolik jabloneckou bižuterní výrobu, tak jinak tomu bylo v případě vítězství Pruska nad Francií. Válečný rok 1870 byl pro Jablonec velice příznivý. V roce 1870 zastavila francouzská bižuterní centra práci, což znamenalo dočasný výpadek tradičních vývozců kovové bižuterie.

5.5.1 Rozmach

Vyřazením západoevropské konkurence se jablonečtí pasíři postavili do čela jizerské bižuterní výroby. V letech 1867 až 1869 propukl v broušení skla takový boom, který nikdo nečekal. „Všichni“ brousili a stavěli mačkárny a brousírny. Mzdy sklářů byly oproti dělníkům

z ostatních odvětví několikrát vyšší. Z díla pana Hubky se dozvídám, že si dítě tenkrát vydělalo zlatku i více, dospělý 3 – 4 až 5 zlatých. Jablonecký historik Benda dodává, že Jablonecký okres se stal rakouskou Kalifornií, kde cizinci proudili do města ze všech stran, aby na Jablonecku vydělali jmění. I proto se bižuterní výroba rozšířila do jiných lokalit, jako Frýdlantsko, Hejnicko, Semilsko a Novopacko.

V roce 1866 byl Jablonec povýšen na město. Díky změnám v rakouské monarchii, které zaváděly ekonomický liberalismus, přišlo do Jablonce mnoho schopných obchodníků, ale i „noví“ podnikatelé, kteří pracovali pro velké zahraniční firmy jako agenti. V průběhu velké konjunktury jabloneckého zboží se do popředí dostaly knoflíky. Rakouskou Kalifornií byl Jablonec nazýván především díky broušeným skleněným knoflíkům. Doktor Nový ve svém díle (Jablonecká bižuterie) označuje léta 1864 -1869 jako knoflíkovou horečku. Zajímavé na tom však bylo, že na počátku šedesátých let nebyla nabídka knoflíků vůbec široká. Šlo o pět typů, a to výhradně z černého skla. Jednalo se ale o módní trend a kvalita knoflíků byla důkazem vynikající práce. V roce 1864 získal skleněný knoflík světovou pozici v módě. Několik tisíc dělníků proto nestačilo plnit zahraniční objednávky. Knoflíky byly dále doplněny malováním, broušením a leštěním a měly rozhodující úlohu ve vývozu jabloneckého zboží v druhé polovině 19. Století

5.5.2 Bangle

Za erbovní výrobek osmdesátých let 19. století lze považovat náramkové kroužky, které sloužily jako ozdoba, talisman či obětiny zejména v hinduistické Britské Indii, ale své zákazníky si nacházely i v islámských zemích. Díky nim se intenzivně rozvíjel export i do Afriky, Číny aj. Skleněné náramkové kroužky – bangle – (někdy i bangle) nejméně podléhaly sezónním a módním výkyvům. Zpočátku se řadily mezi další sortiment nabízený v rámci krystalerie, ale brzy se osamostatnily a vytvořily vlastní obor.

Bangle se vyráběly v mnoha vzorech a zdobily se malířskými technikami. Někdy se na ně připevňovaly bižuterní kameny. Zatímco polotovary byly nabízeny ve všech jizerskohorských sklárnách, základní způsob rafinace skleněných kroužků – broušení – se rozšířil především v Janově nad Nisou a okolí (např. firmy Gustav Preissler, Johan Schorm). Koncem 19. století měla minimálně tisícovka dělníků z Janova, Hraničné, Bedřichova, Albrechtic, Lučan a Jablonce díky banglím trvalé zaměstnání. Snaha o co největší zisky však jizerskohorské podnikatele brzy vedla – stejně jako v krystalerii – nejen ke zhoršení kvality expedovaných skleněných kroužků, ale tentokrát i k zakládání výrobních podniků přímo v britské Indii.

Obrázek 7 BROUŠENÉ, MALOVANÉ A ZLACENÉ NÁRAMKOVÉ KROUŽKY – BANGLE

Zdroj: P. NOVÝ, *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008

5.5.3 Těživá sedmdesátá léta

Zatímco rok 1870 byl pro Jablonec velice příznivý, tak léta 1874 – 1877 byla pro skláře z Jizerských hor těživá. Paradoxně v průběhu světové výstavy ve Vídni v roce 1873 propukla první skutečně globální ekonomická krize, která bohužel postihla i Jablonecko. Její následky však jablonečtí skláři brzy překonali a to i díky založení Společenstva pasířů a dělníků nad lampou v Jablonci nad Nisou. Toto společenství dalo roku 1876 podnikání v oboru pevný řád a chránilo jej před všudypřítomnou nekalou konkurencí.

V devadesátých letech vypukly na povrch negativní tendence přítomné v jablonecké skleněné bižuterii již v předchozích letech – nekonečná honba mnohých vývozců za ziskem i přes snižování kvality expedovaného zboží, nadprodukce jako důsledek rychlé mechanizace a dělnické nepokoje způsobené nedostatkem práce a samozřejmě nízké mzdy. Výkonné sekací stroje tak „vzaly“ práci dělníkům a postaraly se o sociální nepokoje, které v březnu 1890 vyvrcholily krvavě potlačenou **Lučanskou pozdvižkou**. Co jí však předcházelo?

Christa Petrásková se v příspěvku v časopise Krkonoše – Jizerské hory o tomto tématu zmiňuje. Rokajl (sekané perličky či korálky) se zpracovával v brusírně v Horních Lučanech. Sekání perliček byla dříve velice dobře placená práce, ale bohužel málo efektivní. V Benátkách byl znám sekací stroj již od roku 1840. Josef Riedel sekací stroj začlenil do výroby, ale jeho stroje nedosahovaly kvality ručního sekání. Pozadu nezůstal ani jeho velký konkurent Breit. Na rozdíl od Riedla okopíroval z Benátek sekací stroj, který je funkční dodnes. Jeden stroj tak nahradil práci asi sta dělníků. Dělníci už nebyli potřeba a stali se tak nezaměstnanými. Avšak snažili se najít řešení! Aby mohli zajistit obživu svých rodin, rozhodli se rozbít stroje. Vyjednávání s Breitem bylo neúspěšné. Byl podnikatel a chtěl dosahovat co nejvyšších zisků. Dělníci byli rozhořčení a napadli četníky, kteří však krutě zasáhli. Jeden sklář zemřel po bodnutí, druhý byl zastřelen. Brusírna v Lučanech skrývala mimo strojů i velké zásoby zboží: stroje byly rozbity a lučanské cesty zaplavil rokajl. V obci byl vyhlášen výjimečný stav a o klid se postarali přivolaní vojáci. Lučanská pozdvizka se dostala do novin v celém Rakousko-Uhersku, byla podnětem k založení Odborového svazu sklářských dělníků.

Zásadní význam pro zdárný rozvoj jablonecké kovové i skleněné bižuterie mělo založení plynárny v roce 1872 a později elektrárny (1891). Zásadní proměnou prošla výroba, když byl přímý otop sklářských pecí dřevem postupně nahrazován nejdříve generátorovým dřevoplynem ze Siemensových generátorů a po roce 1868 plynem uhelným. Toto opatření bylo jediným východiskem pro opětovnou konkurenceschopnost jabloneckých výrobků na světových trzích, protože neustále se zvyšující ceny dřeva také zvyšovaly výrobní náklady. Díky využití Siemensových generátorů přecházely firmy na čtyřiašedesátihodinový výrobní cyklus, díky němuž se zlevnil provoz a také se zvýšila produktivita, o čemž se zmiňuje Antonín Langhemer ve svém díle – Legenda o českém skle.

Logicky vzato, pro rozvoj sklářství i jiného průmyslového odvětví, bylo třeba zlepšit dopravní možnosti. Budovaly se silnice a železnice. Byla navrhována trať z Liberce přes Jablonec do Tanvaldu. „V žádosti z října 1882 se připomínalo, že je tady devět sklářských hutí, 400 brusíren, 67 kompozičních hutí, 250 mačkáren, 180 exportních domů a několik set dílen rozličného zaměření. Dne 4. října 1887 jel z Jablonce do Liberce první slavnostně vyzdobený vlak s čestnými hosty. V roce 1898 získal Jablonec od c.k. ministerstva železnic koncesi dovolující Jablonecké společnosti elektrických drah a elektráren, postavit a provozovat jednokolejnou trať o délce 23, 618 kilometrů.“²⁵

²⁵ A. LAGHAMER, *Galerie podnikatelů – Jablonec nad Nisou a okolí*, s. 45.

5.6 Školství

Důležitým předpokladem rozvoje bižuterní výroby a exportu bylo školství. Roku 1856 zahájena výuka na první odborné škole sklářské v Kamenickém Šenově. Prvním ředitelem byl Jan Dvořáček. Protože se škola osvědčila, otevřeli podobnou školu i v nedalekém Boru. Zpočátku obě školy dotovali jizerskohorští rafinéri, později je převzalo rakouské ministerstvo kultury a vyučování a přejmenovalo je na c.k. odborné školy pro sklářství. Na své budoucí povolání se tak připravovali malíři, brusiči i rytci skla. V roce 1880 vznikla odborná škola pro kreslení a modelování a svým významem přerostla hranice města. Vyučování začalo v budově chlapecké měšťanské školy, ale již za dva roky se přestěhovala do vlastní budovy. Díky postupnému rozšiřování oborů o rytce kovů, pasíře, dekoratéry, výrobce bronzového zboží, ale i knižní úpravu a ilustraci, nástěnnou malbu a grafické obory, se škole podařilo vytvořit komplexní vzdělávací instituci, a tak mohla poskytnout odborné vzdělání nejenom sklářům, bižuterním návrhářům a výrobcům, ale vycházela vstříc požadavkům na absolventy pro různé uměleckořemeslné disciplíny. Mezi absolventy jablonecké školy byli významní podnikatelé a nejkvalifikovanější řemeslníci. Z nich Ludwig Hujer, Arnold Hartl, Richard Placht a Otakar Španiel dosáhli mezinárodního významu. Jablonecký starosta a historik Karl R. Fischer se o škole zmiňuje tak, že sama škola nevyvolala obrovský rozvoj našeho sklářského a bižuterního průmyslu, ale byla silou, která nad tímto průmyslem zářila.

Druhá polovina 19. století měla světlé i stinné stránky. Jablonci však přinesly bohatství a zasloužily se o jeho do té doby nebývalý stavební rozvoj. Od roku 1866 se toto město mohlo pyšnit honosnými veřejnými budovami, výstavnými činžovními domy a přepychově zařízenými vilami exportérů.

6 Export bižuterie a skla na počátku 20. století

Počátek 20. století nepřinesl jizerskohorským vývozcům skla a bižuterie žádné převratné změny. Většině oborů se dařilo relativně dobře a v podstatě zažíval Jablonec až do počátku 1. světové války konjunkturu, která je patrná i z počtu novostaveb jak v Jablonci samém, tak v jeho okolí. Vzestup vývozu skleněného zboží souvisel s rychlejším zaváděním nových technik a technologií do sklářské výroby a zaváděním nových artiklů (například osvětlovadel). Počátkem minulého století byla zdokonalena galvanizace a v dekorování levného zboží se prosadila aerografie (stříkání barvou). Před 1. světovou válkou se také rozvíjí kování na nábytek či velkoobjemová produkce hliníkových přístrojů a nádobí. „V roce 1900

bylo sklářství stále významným obchodním odvětvím a tvořilo 3% z celkového exportu monarchie, následovalo za výrobky textilního a potravinářského průmyslu.“²⁶

Po sto padesát let se orientovala jablonecká výroba na trhy vzdáleného světa. Před první světovou válkou dokonce nalézá jablonecké sklo odbytu až z 90 % v zahraničí. Obchod se zahraničím stále probíhal prostřednictvím filiálek, které přímo sídlily v důležitých obchodních centrech a módních střediscích. V Berlíně, Hamburku, Annebergu, New Yorku, Paříži a Londýně mělo české jablonecké sklo své filiálky. I v nových, často exotických zemích chtěli čeští zástupci uzavírat obchodní kontrakty, proto podnikali náročné cesty trvající měsíce i roky. Ze zahraničních obchodníků navštěvovali „město skla“ i komisionáři z Balkánu a USA, kteří již tenkrát pracovali jako importéři jabloneckého skla. „Tolikrát zdůrazňovaná čísla o tom, že v roce 1911 hodnota daní placených v Jablonci 1,954.904 K se rovnala sumě, kterou odevzdala rakouskému státu korunní země Dalmácie, má svá opodstatnění.“²⁷ Jablonecká výroba a export dosáhly v předválečném období vrcholu a tato doba bude v budoucnu několikrát srovnávacím měřítkem se stavem z roku 1911 a 1913.

Naše sklářství velice ovlivnila průmyslová špionáž, která proběhla v roce 1905, za níž stáli v první řadě Japonci, kteří byli za začátku v Jizerských horách velice vřele přijímáni. V roce 1912 bylo rozpuštěno „Výrobní společenstvo zhotovitelů dutých perlí“ poté, co konkurence z východu ovládla významné trhy v Britské Indii a Číně. Bohužel se to týkalo také banglí. Kolem roku 1911 pracovalo již v Číně, Japonsku a přímo Indii několik skláren na výrobu lampových a lisovaných skleněných kroužků, jejichž vznik byl důsledkem japonských špiónů v Jizerských horách. Jablonečtí skláři vyváželi i přesto do Indie několik tisíc beden banglí, avšak tyto kvalitní výrobky pomalu nahrazovány šmirglem a polotovary.

Kovové bižuterii se na počátku 20. století dařilo velmi dobře. Rozvoj jabloneckého skla a bižuterie utřala až 1. světová válka, kdy došlo k pozastavení výroby a omezení vývozu, tudíž o jeho další expanzi můžeme hovořit až po roce 1918. Po těžkých čtyřech letech nikdo nečekal, že zase vysvitne sluníčko. Vysvitlo v podobě zlaté sklářské konjunktury ve dvacátých letech...

²⁶ J. LNĚNIČKOVÁ, *Vývoz skla a skleněných výrobků z habsburské monarchie v letech 1831 - 1900*, Ars Viteraria 1989, ročník IX., s. 60.

²⁷ S. URBAN a Z. PEŠATOVÁ, *Jablonecká bižuterie*, s. 44.

7 **Poválečná léta**

Svět po první světové válce se značně změnil. Po rozpadu Rakouska – Uherska a vzniku samostatné Československé republiky roku 1918 zůstalo na jejím území 92% sklářského průmyslu bývalého mocnářství. Tomuto výrobnímu zázemí neodpovídal zmenšený vnitřní trh, proto bylo třeba 60% užitkového skla a 90% luxusního skla prodat do ciziny. Úkol to nebyl jednoduchý, protože obchodní vztahy byly zpřetrhány a některé státy začaly podporovat domácí výrobu zvyšováním dovozních cel.

Nedlouhé období od vzniku Československa v říjnu 1918 do podzimu 1922 je pro vývoj jabloneckého průmyslu neobyčejně důležité. V těchto „pouhých“ čtyřech letech překonal jablonecký průmysl léta stagnace v důsledku války a dosáhl též vrcholu v hodnotě poválečného vývozu zboží. Tehdejší úroveň bylo dosaženo až za řadu let po druhé světové válce.

Na přelomu roku 1918/1919 byla jablonecká výroba značně ochromena válkou. Bylo nedostatek uhlí, chyběla soda, barevné kovy a další látky. Některá výrobní zařízení byla zastaralá. Rozpadem Rakousko-uherské monarchie a současně vznikem nástupnických států se změnilы poměry ve světě. Dřívější tuzemští odběratelé jablonecké bižuterie a skla se rázem stali odběrateli zahraničními. Chyběli skláři, bylo nedostatek materiálu a vybudování nových celních přehrad zrovna nepřispělo rozvoji jabloneckého průmyslu. Nezaměstnanost na Jablonecku dosahovala hrůzných čísel. „V Jablonci bylo v roce 1919 bez práce 7107 osob a ještě v červnu téhož roku 4931 osob. Přitom tu žilo o 11% méně lidí než v roce 1911.“²⁸ V Tanvaldě byl úbytek obyvatelstva ještě vyšší.

7.1 Zlaté časy odbytu sklářského zboží

Vyčerpaná Evropa byla zmítána nepokoji a jen pomalu se vracela k mírovému životu. Pak se ale odehrálo něco, co nikdo nečekal. V evropských zemích i Spojených státech začal být obrovský zájem o sklo a bižuterii a dané státy posílaly své zástupce, aby zajistili dodávky jabloneckého zboží. Zástupci států chtěli vše! Jak to, co se právě vyrábělo, tak „ležáky“, které přecházely válku. Tento obrovský zájem o jablonecké sklo a bižuterii způsobil výrazný růst cen. „Zatímco se začátkem roku 1919 vyrábělo a vyváželo do ciziny jablonecké zboží měsíčně za 18 milionů korun, koncem roku stoupl měsíční objem vývozu na 80 až 140 milionů korun.“²⁹

²⁸ Státní ústřední archiv Praha, fond Ministerstvo sociální péče, sig. A III-V, č.j. 18 297

²⁹ Ladislav PATOČKA, *Jablonecká industrie v mezinárodním obchodě*. Sbírka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností 1923 – 1924, č.7, Praha 1924, s. 13.

Jablonec prožíval konjunkturu. I když výrobní kapacity jabloneckého průmyslu byly značné, Jablonec nemohl dostatečně uspokojit poptávku. Hutím chybělo palivo a chemické látky potřebné pro výrobu skleněných tyčí, jež byly jedním ze základních polotovarů pro sklářské závody. Zvyšující se poptávku se snažili uspokojit i drobní podnikatelé.

Od podzimu roku 1919 se nadměrně dobře dařilo jabloneckému exportu. Jablonec zažíval období prosperity a lidé z tohoto stavu chtěli vytěžit co nejvíce. Přemýšleli, jak rychle zbohatnout, opatřili si peníze a začali podnikat v bižuterním průmyslu. Ceny výrobků neustále stoupaly, takže se dalo hodně vydělat. Tehdejší poměry charakterizoval sklář z Frýdštejna, který počátkem roku 1920 napsal do odborového časopisu. „Celé okolí bylo zaplaveno německými i českými faktory, které volali: Lidé bruste! Učte se brousit, jest teď mnoho práce, vyděláte mnoho peněz! A lid brousí. Od pěti ráno do pěti večer i déle, jen když jest petrolej. Ale málo jest těch, kteří uvažují, kam všechen ten spěch vede.“³⁰

Značných zisků dosahovali nejen majitelé závodů na výrobu jabloneckého zboží, ale i faktoři, exportéři a zahraniční odběratelé. „Kupříkladu v roce 1919 prodával podnikatel exportérovi v Jablonci nad Nisou svazek korálů za 3-4 Kč, exportér zahraničnímu odběrateli za 6-9 Kč, tamní velkoobchodník maloobchodníkovi totéž zboží za 13-20 a konečný zákazník zaplatil za výrobek 24 – 26 Kč.“³¹ Uvedený příklad je však spíše výjimkou, protože jen v tomto období mohli podnikatelé dosahovat takových zisků.

Velké zisky, které byly dosahovány díky jabloneckému zboží, přilákaly cizince, kteří se chtěli zapojit do jeho exportu. Velké odběratelské firmy si zakládaly v Jablonci nad Nisou své obchodní zastoupení, čímž byly u zdroje a mohly si volit výrobce nebo se pokoušely o vznik konkurenčních závodů na protější straně hranic. Největší z nich měl vzniknout v Hirschbergu – Jelenie Górze.

Prosperita českého sklářství se projevovala zejména obrovskou poptávkou z USA po všech druzích bižuterie, krystalerie a dekorovaného dutého skla. V roce 1919 navštívil Jablonecko vyslanec amerického ministra obchodu Čechoameričan Geigner.

Rostoucí ceny výrobků ovlivnily i dělnické mzdy. Výdělky byly na první pohled značné. „Zručný kvalifikovaný brusič si vydělal v roce 1919 denně 150 Kč, za týden přibližně 900 Kč a v roce 1921 až 300 Kč denně. Mzda navlékačky činila v roce 1919 20 Kč a

³⁰ Obrana sklářských dělníků, r. 1920, č. 6

³¹ Ladislav PATOČKA, Jablonecká industrie v mezinárodním obchodě, s. 20.

v roce 1921 40 Kč.“³² Uvedené mzdy však představovaly horní hranici, které dosahovali pouze ti nejschopnější. Nejlépe byli placeni skláři v hutích, pak kvalifikovaní domácí dělníci.

Se vznikem Československa uchopili jablonečtí podnikatelé šanci „za pačesy“ a snažili se vybudovat si stejnou pozici, jako měli němečtí konkurenti. Většinou však československým podnikatelům chyběl potřebný kapitál, podnikatelský rozhled a odborná průprava. Poté, co Jablonec prožíval konjunkturu, tak převážně čeští lidé z podhorských okresů vyráběli bižuterii. V těchto okresech nebylo mnoho pracovních příležitostí, proto si jablonecký podnikatel mohl dovolit maximálně snížit mzdy a sám tak mít větší zisk. Významným krokem bylo to, že jablonečtí podnikatelé vytvořili Svaz výrobců a vývozců jabloneckého zboží teprve 30. července 1920, zatímco němečtí podnikatelé se začali sdružovat již dříve. Neméně důležitým krokem v rozvoji českého sklářství a exportu bylo založení Odborné školy sklářské v Železném Brodě, ale o tom více až později.

7.2 Grémium exportérů

Z jablonecké produkce se vyváželo do zahraničí 96 – 98%. Zbytek se prodával u nás, avšak právě tento díl produkce nebyl statisticky podchycen. Vývoz jabloneckého zboží byl mimořádný. „Soustředoval se zpravidla do Jablonce nad Nisou, kde měla sídla většina z 667 obchodních firem, které se v roce 1920 zabývaly vývozem. Tehdy zaměstnávaly tři a půl tisíce lidí.“³³ 667 vývozců ve sdružení Grémia exportérů bylo vůbec nejvíc v celé historii! Není divu, když se v tomto období z kraje vyváželo zboží v průměru za 1,8 miliardy korun, což bylo téměř 8% z exportu celého Československa. Exportních domů v pravém slova smyslu byla však jen několik. Více než sto zaměstnanců měli bratři Mahlové, W. Klaar a Alexandr Straus, od padesáti do sta Thiel- Rode, M. Dub, Dolch & Co, Eduard Dressler, J. Freudenberg, Freytak & Co, Schindler & Co a Weiskopf & Co. V rukou těchto jedenácti exportních domů, které mohly zaměstnávat asi tisíc osob, byla soustředěna podstatná část vývozu. Na ostatních 656 firem připadalo asi dva a půl tisíce lidí, v průměru jen čtyři osoby včetně majitele na jeden závod.

U těchto menších firem řídil majitel nejen práci svých zaměstnanců, ale též sám pracoval. Zpravidla zaměstnával účetního, cizojazyčného korespondenta a skladníka, který byl současně expedientem. Majitel podnikal cesty po Evropě a navazoval nové kontakty. V době konjunktury se těmito menším vývozním firmám dařilo, avšak když přišly prudší

³² Miroslav GRISA, *Jablonecký průmysl od vzniku Československa do začátku 20. let*, Ars Viteraria 1985, ročník VIII., s. 93.

³³ M. GRISA, *Jablonecký průmysl od vzniku Československa do začátku 20. let*, s. 96.

krizové výkyvy, tak je přiváděly do velice obtížného postavení a byly velmi často závislé na zahraničních odběratelích, pro něž pracovaly za pevně danou provizi.

Některé exportní firmy provozoval pouze majitel. Obchod fungoval tak, že majitel byl zpravidla společníkem nějaké větší zahraniční společnosti, která odebírala jablonecké sklo a bižuterii. Ten nakupoval zboží u stálých dodavatelů, kteří mu zboží zároveň zabalili, aby bylo možné rovnou odcestovat. Získat živnostenský list nebylo po válce obtížné. Firmy přinášely svým provozovatelům velké zisky a samy měly prakticky nulové náklady. I to je jedním z důvodů, proč existovalo tolik firem v Grémiu jabloneckých exportérů.

Jablonecké vývozní firmy se zabývaly vedle vlastní obchodní činnosti též tvorbou nových vzorů, tříděním, balením a expedicí zboží. Zvláštní postavení podniků pro vývoz zboží bylo dáno tím, že musely velmi pružně reagovat na vývoj světové módy, předvídat trendy, a tak ovlivňovat výrobu. S mezinárodním obchodem bižuterií souvisely finanční operace, uskutečňované v Jablonci nad Nisou prostřednictvím bank a peněžních ústavů.

Dokladem významného postavení obchodu a peněžnictví v Jablonci nad Nisou byla skutečnost, že se jím v tomto městě živilo relativně hodně obyvatel. Na exportu odesílaného zboží do zahraničí se podílela vedle železnice i nákladní tramvajová a automobilová doprava, četné zasilatelské i pojišťovací kanceláře. S vývozem jabloneckého zboží souviselo i balení zboží, tudíž musela být poměrně rozvinutá výroba kartonáže, beden, tisk ceníků a katalogů. To vše se odráželo ve vysokém stupni zaměstnanosti v Jablonci. „V Jablonci nad Nisou bylo v roce 1921 51,4% osob výdělečně činných, nepočítaje osoby s vedlejším zaměstnáním. V tomto ohledu zaujímal Jablonec nad Nisou hned druhé místo v Československu hned za Varnsdorfem. U všech ostatních měst ve státě nedosahovaly výdělečně činné osoby polovinu obyvatelstva.“³⁴

7.3 První známky nezájmu o jablonecké zboží

Období prosperity, které se týkalo v první řadě oborů perliček a bižuterních kamenů, trvalo asi dva roky. V roce 1923 se objevily první známky nezájmu o jablonecké zboží. Nezájem byl díky tomu, že zahraniční konkurence nabízela nižší prodejní ceny, které byly zdůvodnitelné novými technickými postupy a samozřejmě zanedbatelnými mzdami japonských dělníků, které se nedaly a ani v současnosti nedají srovnat se mzdami našich dělníků. Dalším důvodem je to, že díky nadprodukcí klesly ceny. Pokles cen však neprobíhal

³⁴ M. GRISA, *Jablonecký průmysl od vzniku Československa do začátku 20. let*, s. 97.

u všech druhů zboží stejně rychle. Na podzim roku 1922 byl vyvíjen značný tlak na snižování cen, ale v zimě prodávali podnikatelé své zboží již se ztrátou.

„ Je pozoruhodné, že vývoz jabloneckého zboží překročil ještě v roce 1922 1,5 miliard korun, avšak následující poklesl na 546 milionů korun, tj. na 28,28 % předchozího stavu, přičemž se průměrné ceny za 1 kg zboží snížily z 136,83 Kč na 47,11 Kč.“³⁵

Na celkovém vývozu z Československa se podílel jablonecký vývoz skla a bižuterie takto:

Tabulka 2 JABLONECKÝ VÝVOZ SKLA A BIŽUTERIE Z ČESKOSLOVENSKA

ROK	VÝVOZ Z ČSR V %
1920	3,5
1921	4,84
1922	7,91
1923	3,96

Zdroj: ARS VITRARIA 8

Neopakovatelná doba velké prosperity skončila. Po čtyřech nadějných letech tu byla krize, jež nebyvale zostříla konkurenční boj tak příznačný pro následující období.

Ani v období prosperity se však všem československým výrobcům bižuterie nedařilo stejně. V roce 1922 už byly některé hutě nečinné a v některých sklárnách byl provoz omezen na pouhých 48 hodin týdně (Sklárny a rafinerie Josef Inwald Praha). To bylo způsobeno velkým daňovým zatížením československého sklářství (daň z uhlí, dopravní daň), což velmi zvyšovalo výrobní náklady. Obzvláště složitá byla situace na Slovensku, kde výrobu zastavilo několik podniků pro nedostatek objednávek. Skláři proto odcházeli do ciziny. Někteří odcházeli do Jižní Ameriky, kde vytvořili české sklářské kolonie. Jiní hledali práci jak v zemích s vyspělým sklářským průmyslem, tak v zemích, které s výrobou skla začínaly.

Hospodářský útlum po roce 1923 vedl k poklesu cen zboží a ještě rozsáhlejšímu odchodu sklářů do zahraničí. Tento rok se hodně stávkovalo, zejména kvůli snížení mzdových tarifů ve sklárnách na popud firmy Josef Riedel Polubný. Dalším nepokojům pak měly předcházet rozličné dohody-například ujednání o mzdách mezi společenstvy na Jablonecku roku 1924, které zaručovalo průměrně kvalifikovanému brusiči skla týdenní mzdu 150 korun, což však bylo různými způsoby obcházeno.

Co můžeme v těchto letech také zaznamenat, je snižování kvality vyráběného zboží související se snižováním cen. Mluvíme o tzv. šmirglu, což je umělecká krystalerie bez

³⁵ Tamtéž, s. 99.

dalšího zpracování, např. zušlechtní. Šmirgl byl celkově vnímán jako zboží ubližující kvalitní výrobě jablonecké bižuterie, a proto byla jeho výroba jednotlivými bižuterními sdruženími zakázána. Při porušení tohoto nařízení, tj. prodeji šmirglu, hrozily sankce až ve výši pohybující se okolo deseti tisíc korun a zákazu činnosti po dobu tři měsíce. V jiných případech i odejmutí živnostenského listu.

Struktura obchodu po pádu konjunktury zaznamenala podstatné změny. Zahraniční importéři po zkušenostech z let konjunktury vyloučili zprostředkující úlohu exportu a sami navázali styk přímo s výrobcem a zakládali v Jablonci nad Nisou filiálky newyorských firem. Platí to však i opačně. Jablonecké výrobní podniky navazují přímé styky se zahraničními odběrateli. Patřil k nim i Brditschka a bratři Jägerové.

Heinrich Brditschka patřil k nejznámějším výrobcům kvalitní jablonecké bižuterie, kde se kromě obvyklých kovů uplatnilo i stříbro. V roce 1918 – 1919 podnik prošel menší krizí, kterou způsobila vysoká cena materiálů, ale na počátku dvacátých let potíže překonal, když uvedl na trh novinky, které si našťestí rychle – díky jabloneckým exportérům, kteří tehdy ještě většinu zboží od továrny objednávali – našly své zákazníky. Patřily mezi ně stříbrné manžetové a náprsenkové knoflíčky, pánské a dámské dózy na cigarety, záponky, aj. Kromě výrobních prostor se zvětšilo i exportní zázemí a firma začala vyvážet konečně přímo, bez prostředníků. To přineslo firmě značné zisky. Brditschka založil prodejní pobočku v německém Pforzheimu a obchodní zastoupení měl v Budapešti a ve Vídni.

V průběhu první světové války byla firma **bratří Jägerů** přeměněna na dodavatele pro válečný průmysl. Po konci první světové války chtěli opět obnovit výrobní program a modernizovat provozy. Při vývozu kovové bižuterie, která patřila k nejlepším na Jablonecku, Jägerové spolupracovali s jabloneckými exportními domy, ale bižuterní kameny si prodávali sami. Přímá obchodní zastoupení firma provozovala v Paříži, Londýně a New Yorku.

7.4 Mezinárodní výstava v Paříži v roce 1925

První velkou příležitostí pro československé sklářství byla mezinárodní výstava dekorativních umění v Paříži roku 1925. Výrobci, školy a výtvarníci si od ní hodně slibovali, ale na výstavě byla veliká konkurence. Zboží vystavovali Švédové, Italové, Belgičané, Rakušané a domácí Francouzi. Československé expozice skla patřila k nejlepším a po francouzské získala nejvíce cen – sedm. Větší ohlas tedy zaznamenala francouzská expozice v podání René Laliquea. Ten, dle tvrzení odborníků, byl se svými uměleckými díly strůjcem dokonalého výrobního programu, který by česká bižuterie měla minimálně zohlednit.

Stylem Laliquea se začala zabývat také jizerskohorská bižuterie, např. Josef Schmidt, Johan Umann, jablonecký exportní dům Heinrich Hoffmann apod. Právě Hoffmann byl průkopníkem umělecké krystalerie v Jizerských horách. Tento styl nepatřil mezi drahou bižuterii, ale svým vzhledem ji dokázal plně nahradit.

V druhé polovině dvacátých let byl ze strany zákazníků o uměleckou krystalerii značný zájem, a proto se stala předmětem technologických změn, které tuto výrobu usnadňovaly. Mluvíme o hydraulickém lisu, který byl poprvé zaveden v Riedlových hutích v Polubném. Umělecká krystalerie zavedená postupně do většiny skláren na Jizerskohorsku byla doplněna o další následné operace jako zušlechťování, dobrušování, leptání a kombinovala se i s kovy (mosaz, tombak apod.).

Umělecká krystalerie dosahovala z hlediska exportu největších úspěchů na trzích USA, stejně tak Anglii, Francii, Itálii a Německu. Významnou měrou se na jizerskohorském exportu krystalerie podílí flakóny a stávají se nejžádanějším zbožím této doby. Vlivem sporů o výši mezd se práce začala zadávat i méně kvalifikovaným brusičům, což zapříčinilo horší kvalitu exportovaného zboží. Někteří podnikatelé si mysleli, že nejúspěšnější bude ten, kdo dodává nejlevněji, i když je to na úkor kvality.

7.5 Význam škol pro rozvoj sklářství

Jablonec byl neustále obchodním a výrobním centrem v Československu, i když na okrajích poválečných konjunktur se zde poprvé objevuje výraznější zmínka o Železném Brodě jako nového, zatím ještě méně důležitého střediska sklářské a bižuterní práce. Příznivá poválečná situace vytvořila vhodné podmínky pro kvalitativní a kvantitativní růst železnobrodské výroby. Jedním z využití Železného Brodu bylo zajištění bižuterního zboží pro jablonecké exportní domy. Českých dělníků, kteří vyráběli bižuterii, bylo hodně, ale jen málokdy vykonávali kvalifikovanou práci, protože jim němečtí výrobci neumožnili zvýšit si kvalifikaci.

V říjnu roku 1920 byla v Železném Brodě založena nová odborná sklářsko-obchodní škola. Vedle odborné sklářské školy z Kamenického Šenova a Nového Boru se těšila velké pozornosti. Podle slov Stanislava Urbana „je účelem školy vychovávat samostatné inteligentní odborníky pro zpracování skla, umělecky citící, s vytříbeným vkusem, širším rozhledem, kteří mohou samostatně navrhovati, tvořiti, dovedou se také přizpůsobiti vkusu kupců, a kteří dovedou se svými výrobky, jakož i výrobky všech oborů sklářského průmyslu obchodovati a

navazovati obchodní styky s tuzemskem i cizinou.“³⁶ Tato škola čelila přímému i nepřímému tlaku jabloneckých podnikatelů, kteří slíbili postavit v Jablonci třetí německou školu a to bez státního příspěvku, bude-li železnobrodská škola zrušena. Němečtí výrobci skla a bižuterie se tak všemožně snažili, aby čeští skláři nebyli schopni vykonávat kvalifikovanou práci. Úspěch školy byl však zaručen vynikajícími učiteli, ředitelem Aloisem Metelákem i výstavami, kterých bylo přes sto v průběhu čtyřicetileté činnosti školy. Cílem bylo mimo jiné zamezit snižující se konkurenceschopnosti jabloneckých výrobků, danou snižující se výtvarnou úrovní. Toto bylo bezezbytku splněno, neboť sklářská škola přispěla velkou měrou k vytvoření nových stylů, které reflektovaly potřeby lidí na počátku dvacátého století. Tím byl růst a expanze železnobrodské bižuterie velmi dobře nastartován a zajišťoval zdravou konkurenci blízkému Jablonci.

Státní odborná škola pro umělecká řemesla v Jablonci usilovala o přiznání stejného statutu jako Státní uměleckoprůmyslová škola v Praze. Důvodem však bylo to, aby se začínající němečtí výtvarníci neusazovali na pražských uměleckých školách, a tak zabránili splynutí s českým kulturním prostředím. Mezi profesory tady byly i známé osobnosti. K nejvýznamnějším patří akad. Architekt Wilhelm Schmidt, který se zasloužil o novou uměleckou orientaci jablonecké školy, která ovlivnila zdejší architekturu a životní styl.

V roce 1921 byla na přání Svazu českých výrobců a vývozců jabloneckého zboží zřízena obchodní akademie s dvoutrídň obchodní školou. Od roku 1930 se na ní vedle němčiny učilo angličtině, francouzštině a španělštině. Tato výběrová škola přijímala zájemce z celé republiky. Do počátku druhé světové války jich absolvovalo asi 900.

7.6 Vývoz československé skleněné bižuterie do Ameriky

Amerika má pro nás velký význam ohledně vývozu lustrových závěsů všeho druhu. Od roku 1922 do roku 1927 participovaly na jejich celkovém vývozu dle hodnoty a dle množství průměrně 44 – 45 % ročně. Roku 1928 klesl zmíněný odbyt na polovičku a o rok později dokonce na 20 %, což je způsobeno následkem omezení této výroby na Jablonecku a Železnobrodsku, ale také výrobou lustrových závěsů v Americe i krachem na newyorské burze, k čemuž se dostaneme později.

Nejžhavějším a nejdůležitějším odběratelem jsou pro nás Spojené státy americké v oboru nepravých skleněných kamenů a kamínků nezasazených. „Vývoz tohoto zboží byl v roce 1920 necelá 2 %, v následujícím roce téměř 20 % a v roce 1922 – 1923 dosahuje 70 %

³⁶ S. URBAN, Z. PEŠATOVÁ, *Jablonecká bižuterie*, s. 45.

hodnoty celkového vývozu do zahraničí a udržuje se na výši 60% až do roku 1929.“³⁷ Přesněji uvedeno v tabulce níže:

Obrázek 8 VÝVOZ NEPRAVÝCH SKLENĚNÝCH KAMENŮ DO USA V LETECH 1920 – 1929

Roku	Vývezeno		V průměrné ceně za 1 kg v Kč	Tedy particip. USA na celk. výr. skl. kamenů a kamínků	
	kg	za Kč		v množství %	v hodnotě %
1920	32.400	2.430.000—	75—	17·75	1·78
1921	40.400	51.554.844—	1.276·10	19·96	19·96
1922	98.600	65.792.140—	667·26	25·03	21·48
1923	125.442	42.080.168—	335·46	52·86	69·52
1924	140.284	54.654.390—	389·60	48·64	70·93
1925	129.060	36.645.024—	283·94	43·14	59·83
1926	158.300	35.694.000—	225·48	49·13	64·75
1927	138.400	40.386.000—	291·81	42·47	65·07
1928	344.800	45.520.000—	132·22	55·81	60·43
1929	169.000	31.584.000—	186·89	65·76	60·09

Zdroj: Jablonecký průmysl, sklo a bižuterie, Nová výroba železnobrodská, č. 10, roč. 1, 1930

Statistiky vývozu nepravých skleněných kamenů a kamenů nezasazených, lustrových závěsů, náramků, náhrdelníků aj. ukazují, že Spojené státy americké jsou velice důležitým odbytištěm jak pro jablonecký, tak pro železnobrodský průmysl.

8 Krize přede dveřmi

Po roce 1925 vzrostl zase zájem o kovovou bižuterii, snad i díky konci „skleněné konjunktury“. Zastávala pozici nejvýznamnějšího oboru jabloneckého průmyslu společně s krystalerií. Největšími odbytišti byly Německo, USA a Britská Indie. Vůbec nejvyšší hodnotu exportu dosáhla kovová bižuterie v roce 1928. Její podíl na celkovém vývozu jablonecké bižuterie tehdy činil 60 %, což byl nejvyšší stav v období mezi lety 1918–1938. Tento rok byl přitom po odbytové stagnaci celkově příznivý i pro skleněnou bižuterii.

„Průměrná roční hodnota vývozu dosahovala mezi lety 1925–1930 1,1 miliardy

³⁷ Antonín CAKL, *Amerika – vývoz čsl. skleněné bižuterie*, Jablonecký průmysl, sklo a bižuterie, Nová výroba železnobrodská, č. 10, roč. 1, 1930, s. 3.

Kč, což činilo stále úctyhodných 6 % procent z celkového československého zahraničního obchodu. Počet exportérů se tehdy pohyboval mezi 450–520 se třemi až čtyřmi tisíci zaměstnanci.“³⁸

Léta konjunktury brzy skončila a po nich v letech 1922 – 24 následoval pokles cen a mezd. Konec 20. let byl ve znamení poměrné stabilizace obchodních obrátů, i když na nižší úrovni. Počátek 30. let i jejich průběh až do roku 1937 se nesl v duchu celosvětové krize, obdobím pozvolného úpadku jabloneckých vývozních firem.

8.1 Osudný rok 1929

Krach na newyorské burze dne 24. října 1929 byl největším burzovním krachem v dějinách. Došlo k němu po předchozím mnohaletém soustavném růstu akcií, v němž byl 3. září 1929 vytvořen nový rekord tzv. Dow Jonesova indexu. Ten patří k nejznámějším ukazatelům vývoje na americkém akciovém trhu. Jenom mezi lety 1927 a 1929 došlo ke zdesetinásobení celkového jmění investičních společností.

Pouhé dva dny po historickém maximu - 5. září 1929 - varoval před hrozícím pádem akcií významný finanční analytik Roger Ward Babson s tím, že akcie jsou nadhodnoceny. Jeho varování však většinou nebylo bráno na zřetel. Na přelomu září a října opět došlo ke krátkodobému propadu. Investoři byli neklidní. Ještě 15. října ujišťovali představitelé bank investory o „výborném zdraví amerických burz“. 20. října noviny informovaly o tom, že ceny mnoha akcií klesly na kritickou úroveň a velcí obchodníci s akciemi stojí před jejich nuceným prodejem. Další varovné signály přišly o den později, v pondělí 21. října. Tyto zprávy způsobily zvýšený prodej akcií investorů, kteří se obávali finanční ztráty.

Ve čtvrtek 24. října došlo k další mohutné vlně prodejů. V průběhu půl hodiny bylo prodáno zhruba 1,6 miliónů akcií. Došlo k vyčerpání nákupních příkazů a investoři podlehlí panice. Následovala nová vlna prodejů akcií, v té chvíli již za jakoukoli cenu. Celková finanční ztráta dosáhla 24. října 11,25 miliard dolarů. Krach na newyorské burze odstartoval Velkou hospodářskou krizi. Následující pokles akcií byl ukončen až roku 1932, kdy kurz dosáhl minima a nastal vzestup. Následky krachu zasáhly postupně celý svět. Již následující den, tzv. *Černý pátek*, následky krachu dospěly také do Evropy, na jejíchž burzách došlo ke shodnému efektu. Tato událost je známá pod názvem *Black Friday*.

³⁸ P. NOVÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku, Železnobrodsku*, 2007, s. 54.

8.2 Krize v Československu

Samozřejmě se tato krize dotkla i Československa, tedy i Jablonecka a jejího sklářského průmyslu. Podnikatele v bižuterním odvětví zasáhla krize až v roce 1930. V té době se snažila potlačit důsledky krize v Jablonci nad Nisou Společnost pro podporu jabloneckého sklářství a bižuterního průmyslu (Gesellschaft zur Förderung der Gablonzer Glass und Schmuckindustrie), která vznikla v roce 1922. Členy Společnosti byli významní výrobci a vývozci, ale i přes jejich snahu se nepodařilo této instituci dopadu krize zabránit. Důsledkem finančního krachu byla drasticky zesílená ochránářská celní politika téměř ve všech pro jablonecké sklo a bižuterii důležitých státech světa. „Zdaleka nejhoršími byla léta 1932 – 1934, kdy se celkový objem vývozu propadl na průměrných 456 tisíc korun, tedy na 45 % oproti roku 1928! Počet exportérů klesl na úroveň čtyř set. Mezi lety 1935 – 1937 se situace poněkud zlepšila, když celková čísla stoupla v průměru na 570 tisíc korun.“³⁹ V důsledku vysokých dovozních cel začala světové trhy s bižuterií ovládat zahraniční konkurence. Vedle celních překážek byla důvodem těžké krize nejen na Jablonecku i obecná nestabilita zahraničních měn a poměrně vysoký kurz československé koruny. Na rozdíl od jiných hospodářských odvětví v Československu se však export jabloneckého skla a bižuterie až do konce třicátých let nevzpamatoval.

8.2.1 Katastrofální nezaměstnanost

V Jizerských horách se v podstatě zastavila bižuterní práce. Za světové hospodářské krize dosáhla nezaměstnanost katastrofálních rozměrů. Situace na Jablonecku byla natolik kritická, že nezaměstnaných byla téměř polovina z celkového počtu zaměstnaného obyvatelstva. Přesněji řečeno: „K 31. březnu 1932 bylo na Jablonecku a Tanvaldsku zaregistrováno 21.012 neumístěných uchazečů o práci, přesně o 4 roky později klesl počet na 8.999 a k 31. březnu 1938 jich bylo pouze 4.748.“⁴⁰ K řešení stávající krizové situace na Jablonecku byla ustanovena vyšetřující komise, složená i ze známých osobností (např. Vančura, Pujmanová), která zjistila „že z 2 308 školáků je jich 1114, což znamená 48,2% z krizí postižených rodin, 574 dětí má otce bez zaměstnání, u 400 dětí otec pracuje 2 dny v týdnu. Jednorázovým průzkumem se na škole došlo k tragickému zjištění, že v onen podzimní jablonecký den roku 1935 přišlo 42 dětí do školy bez snídaně, 366 dětí mělo

³⁹ P. NOVÝ, *Jablonecká bižuterie*, s. 45.

⁴⁰ A. LAGHAMER, *Galerie podnikatelů – Jablonec nad Nisou a okolí*, s. 66.

k snídani jen chléb, 98 nemělo k obědu co do úst atd. A to byl jen jediný ze sedmi bodů prováděného průzkumu: Poměry na školách.“⁴¹

Situace se začala pomalu stabilizovat mezi lety 1934–1935, čemuž pomohla i vládní nařízení upravující poměry ve sklářském a bižuterním podnikání – **kartelový zákon**, který byl přijat v roce 1933. Jeho úlohou bylo napomoci špatné situaci ve sklářském a bižuterním průmyslu a tuto situaci řešit. Jednotliví podnikatelé byli nuceni se sdružovat a své podnikatelské aktivity otevřeně diskutovali. Cílem bylo zajistit rovnoměrnou cenovou politiku.

V roce 1934 zavedla československá vláda zákon, tzv. numerus clausus, jímž byly stanoveny maximální výrobní kvóty pro jednotlivé firmy podle jejich průměrné výrobní kapacity mezi lety 1926 – 1931. Situace se tímto opatřením začala uklidňovat, což reflektovalo snížení počtu nezaměstnaných.

9 Vývoz jablonecké bižuterie na přelomu let 1929 a 1930

Blíže jsem se zaměřila na období reflektující hospodářskou krizi, které se začíná projevovat na našem území na přelomu mezi lety 1929 a 1930.

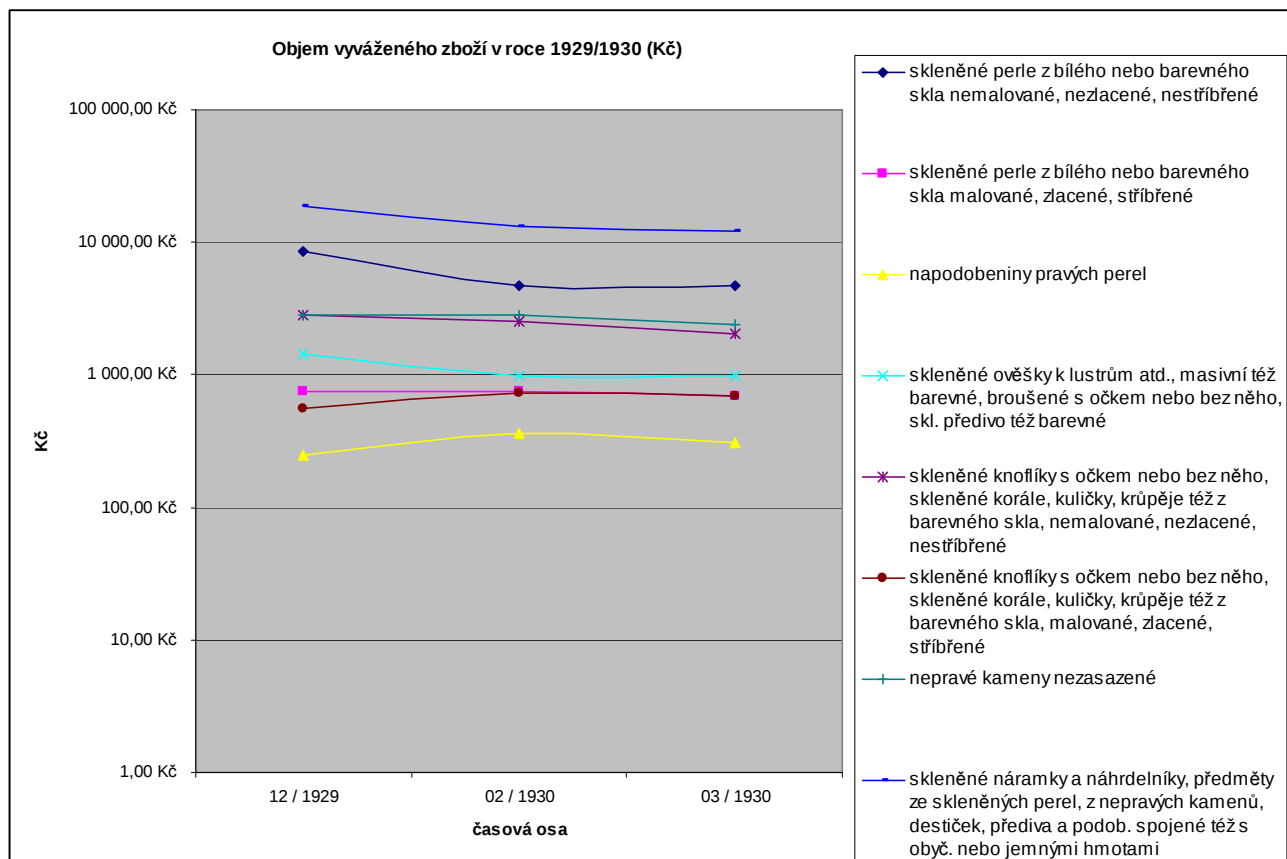
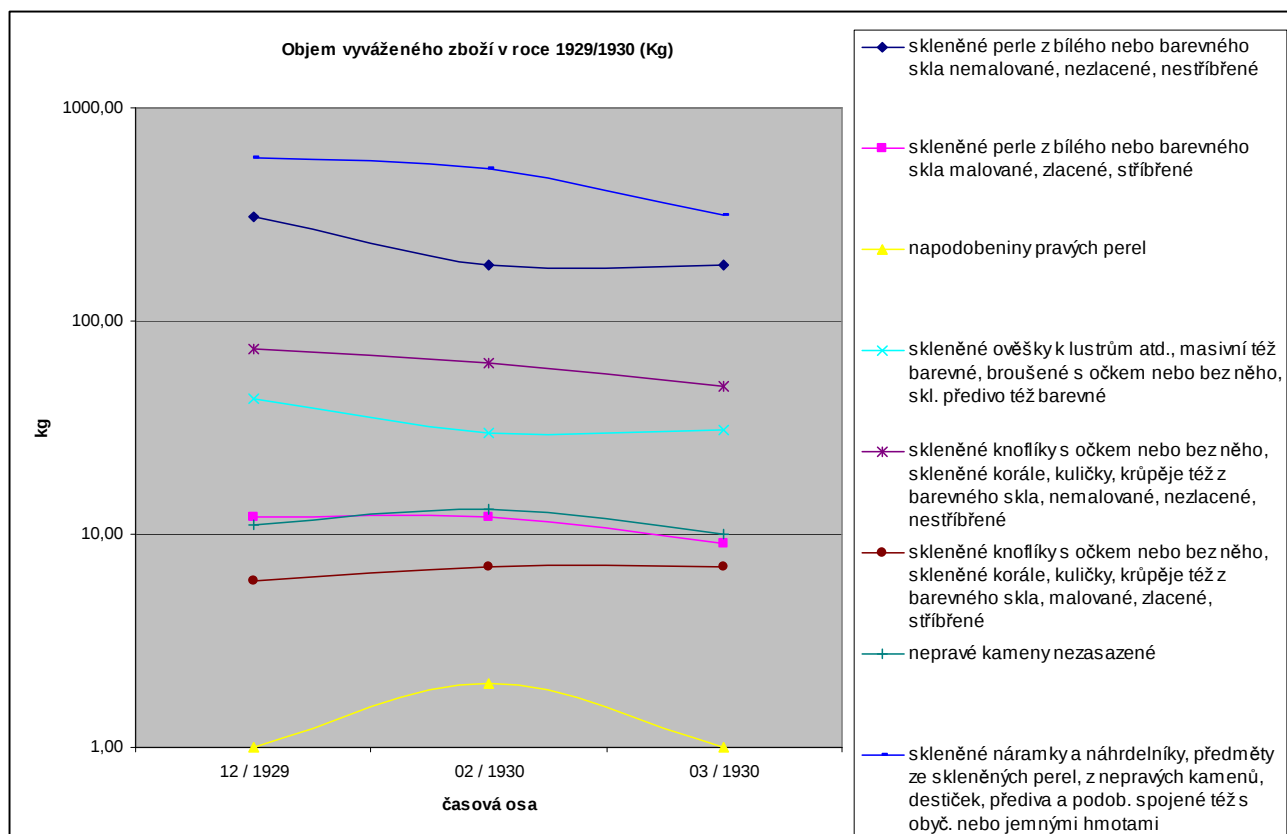
Vyhodnotila jsem celkový objem vyváženého zboží z pohledu váhového a finančního, z čehož finanční aspekt jsem znázornila i jako průměrnou cenu za prodávané zboží. Níže uvedená data velice dobře vystihují zmiňovanou dobu, která začínala být pro jablonecké exportéry jednou z nejtěžších.

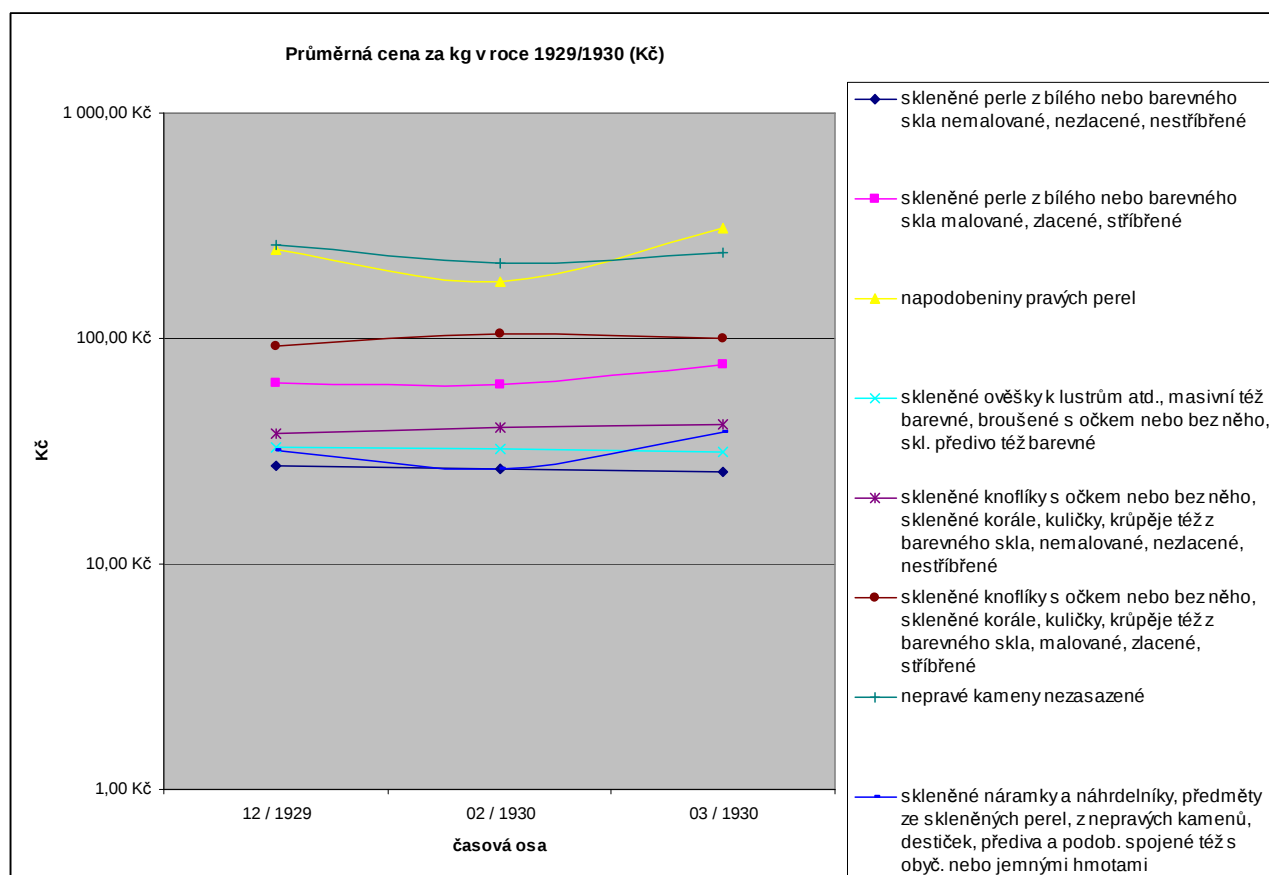
Dle mého výzkumu celkový objem exportního zboží zaznamenává významný pokles, který se bude prohlubovat až do poloviny 30 let. Nejcitelnější je propad u velkoobjemového zboží, jako jsou skleněné perle, skleněné náhrdelníky a předměty ze skleněných perel, jak zobrazuje graf č. 1.

Na klesající tendence odvolávek museli exportéři reagovat snížením prodejní ceny, za kterou se zboží prodávalo, jak reflektuje graf. č. 3. Cílem bylo minimalizovat pokles z celkového pohledu prodeje.

Pro vypracování těchto grafů jsem použila data z časopisu *Jablonecký průmysl, sklo a bižuterie*, Nová výroba železnobrodská, 1929 – 1930.

⁴¹ S. URBAN, *Jablonecká bižuterie*, s. 47.

9.1 Stav vývozu ve třicátých letech

V průběhu třicátých let tvořil významnou roli v exportu vývoz knoflíků kvůli příznivě módním trendům, který představoval přibližně čtyřnásobný nárůst oproti dvacátým létům. Stejně tak se začíná dařit i výrobcům kovové bižuterie, kteří se z hospodářské krize velmi rychle otřepali a stali se nejprogresivnějším odvětvím jabloneckého obchodu. S tím souvisí i řada technologických zdokonalení (lisy, nové materiály) s cílem zajistit rychlejší, levnější a pružnější výrobu žádaného zboží.

Sklářským bižuterním firmám velmi pomohl pokles kurzu koruny na jaře v roce 1934. V roce 1935 můžeme hovořit o zlepšení situace v exportu bižuterie obecně, nikoli však v případě skleněné bižuterie (perle, bižuterní kameny), která stále stagnovala. Začalo se naopak dařit výrobě a exportu plastické bižuterie. Celkově však můžeme konstatovat, že Jablonecký průmysl se na rozdíl od jiných hospodářských odvětví v Československu nevzpamatoval až do konce třicátých let.

Úpadek ve vývozu je samozřejmě znát i u jednoho z nejslavnějších jabloneckých artiklů – u skleněných kroužků – **banglí**. O banglích jsme už mluvili dříve, ale důležité je, že

krize ve třicátých letech znamenala konec jizerskohorské výroby kdysi jednoho z nejlukrativnějšího jabloneckého zboží – banglí. Stanislav Urban se ve svém díle zabývá japonskou konkurencí a indickou výrobou, která napomohla znehodnotit jablonecké standardní zboží tak, že 100 párů indických kroužků se prodávalo na počátku 30. let za stejnou cenu jako v letech 1884-1890 za jediný pár. Ve třicátých letech se vyváželo jen „zanedbatelné“ množství banglí – jen za 10 milionů korun ročně, zatímco v roce 1920 se do Britské Indie a na jiné trhy vyváželo za 110 milionů korun ročně. Během druhé světové války byl export do Britské Indie prakticky nemožný, a protože japonská a místní konkurence trh zcela ovládla, expedovaly se poslední kroužky z Jizerských hor v roce 1958, a to do Iráku.

9.2 Průmyslová špionáž

S cílem odstranit konkurenci a centralizovat zahraniční obchod vytvářejí se na Jablonecku prodejní syndikáty. Ty mají za úkol především chránit obchod proti obchodní a průmyslové špionáži. „Koncem 20. let existuje v Jablonci celá řada syndikátů. Nejdůležitější z nich byly zřízeny pro organizaci odbytu banglí:

Banas – pro obyčejné nedekorované bangle

Fancy Banas – pro dekorované skleněné kroužky (bangle)

GABINTRA – byl vybudován k podpoře obchodu s Indií. Jeho členy byly nejvýznamnější exportní domy a kartelová dohoda se vztahovala na veškeré drobné zboží prodávané na asijských trzích.

Bangles Corporation R. Seidel and Co. – zahrnovala hlavně členy Gabintra“⁴²

Špionáž může být politická, vojenská a průmyslová. O té poslední se nejméně píše, ale velice ohrožuje existenční zájmy příslušníků napadeného odvětví (dělництва, podnikatelů, exportérů). Podstatným cílem průmyslové špionáže, která je provozována zahraničími špióny, je vypátrání i takových výrobních metod, aby mohla být výroba zavedena v jiném státě a stala se tak naší konkurencí. I v jabloneckém sklářství můžeme mluvit o špionáži. Jablonecká výroba svou pestrostí a jedinečností láká četné kruhy v cizině k následování a napodobování. Špióni v naší oblasti mají pro svou činnost úžasné podmínky. Jablonec nad Nisou jako exportní místo je cílem cizinců, kteří sem přijíždějí jako nákupci, resp. jako zástupci zahraničních importérů. Stanovit způsoby, kterými by bylo možno odhalit špióny, prakticky není možno, protože všichni špióni nepoužívají stejné metody. Podezření však zesiluje, když dotyčný má zájem o výrobu či odborně-technické znalosti. Pasířská společenstva v Jablonci a

⁴² D. PATOČKOVÁ, *Jablonex – 50 let ve světě bižuterie*, Jablonec nad Nisou 2002, s. 4.

Kokoníně uveřejnila koncem května roku 1929 v „Gablونzer Tagblatt“ provolání, v němž žádají své členstvo, aby nákupci přicházející do Jablonce jen za účelem zavlečení výroby nebyli obsluhováni a jména takových nákupců (továrníků), aby byla hlášena Společenstvu pastýřů, aby mohl být zamezen přímý obchodní styk pasířů s takovými cizinci.

Začátkem roku 1937 se projevilo v jabloneckém průmyslu jisté oživení odbytu i výroby. Této situace se snažili využít skláři k prosazení svých požadavků na zvýšení mezd a uzavření kolektivních smluv, které pozbyly v letech krize platnost a které odmítali podnikatelé obnovit. „Po bezvýsledném dlouhém vyjednávání vstoupilo na 15.000 domácích sklářů a dělníků do stávky, která trvala od 25. května do 10. června 1937. Výsledkem tohoto úspěšného boje bylo všeobecné zvýšení dělnických mezd – v průměru asi o 60 % a zavedení dělnické kontroly nad dodržováním mzdových tarifů a rámcových kolektivních smluv.“⁴³

Za této situace odeslal 9. června 1937 brusič skla Josef Čepelík z Tatobit svůj vlastní písemný návrh na reorganizaci bižuterního průmyslu a odstranění nezaměstnanosti dr. Milanu Hodžovi, dále na ministerstvo vnitra, obchodu, sociální péče a financí. V dopise píše:

„Jako sklář, který prožil blahé doby konjunktury a který nyní sám na sobě cítí neblahé důsledky krize a nastalého úpadku, přemýšlel jsem o tom, co zavinilo úpadek tohoto průmyslu, tak rozšířeného a významného pro náš export. Dovolil jsem kritizovat různé akce, učiněné ze strany státu. Dovoluji si předložit Vám tento návrh, který upevní sklářský průmysl a vyřeší otázky, týkající se nezaměstnanosti.“⁴⁴ Dle Čepelíka jsou příčiny úpadku ve strojové výrobě korál v továrnách, výrobě šmirglového zboží, špatné organizaci a nedostatečné péči ze strany úřadů. Dále předkládá návrhy, díky kterým by měla proběhnout reforma jabloneckého průmyslu. Návrh byl zamítnut jako nerealizovatelný.

10 Fašizace Jizerských hor

I kvůli hospodářské krizi, která měla velký dopad na životní styl obyvatelstva, dochází k postupné fašizaci celé oblasti Jizerských hor. Těžká léta, částečně způsobená „ČERNÝM PÁTKEM“, byla na Jablonecku zneužita k politické a sociální demagogii, zvláště po nástupu fašismu v Německu. Většina lidí svalovala vinu poklesu výroby a vývozu jabloneckého zboží na vládu, neboli na nevstřícný postoj pražských centrálních orgánů. Německý nacionalismus lidem sliboval lepší cíle a odstranění starých vládnoucích vrstev. Ti, pod vidinou lepších

⁴³ Miroslav GRISA, *Návrh sklárže Josefa Čepelíka z Tatobit na reformu poměrů v jabloneckém průmyslu z r. 1937*, Ars Viteraria 1974, ročník V., s. 98.

⁴⁴ Tamtéž, s. 100.

zítřků, začali věřit této demagogii, což vedlo následně k úpadku celého podnikání na Jablonecku.

10.1 Mnichovská dohoda

Mnichovská dohoda byla podepsána 29. září 1938 v Mnichově. Zástupci čtyř zemí – Neville Chamberlain (Velká Británie), Édouard Daladier (Francie), Adolf Hitler (Německo) a Benito Mussolini (Itálie) – se dohodli, že Československo musí do 10. října podstoupit pohraniční území následujícím zemím: Sudety Německu, východní část české části Těšínska Polsku a jižní část Slovenska a Podkarpatské Rusi Maďarsku. Mnichovská dohoda byla završením činnosti Sudetoněmecké strany Konráda Henleina a vyvrcholením snah Adolfa Hitlera rozbít demokratické Československo, což bylo jedním z jeho postupných cílů k ovládnutí Evropy. Důsledkem této dohody přišlo Československo o svá historická pohraniční území, která náležela zemím Koruny české od středověku. Docházelo k vyhánění Čechů, přičemž těm, kteří v pohraničí zůstali, odebrali Němci národnostní a některá občanská práva.

Důsledkem připojení tzv. Sudet k Německu byl bojkot jabloneckého zboží v USA, Kanadě a Velké Británii a politickým důsledkem pak odchod českých a židovských obchodníků z Jizerských hor. Někteří šli jižně a usadili se v Turnově, někteří mířili rovnou za hranice. Do českého vnitrozemí odešli i němečtí skláři, kteří se chtěli vyhnout bojkotu. Jen velmi těžce byla hledána nová exportní odbytiště.

Naděje, které si lidé slibovali spojením s Německem, však nebyly naplněny. Německá říše neměla zájem o Jablonecké zboží. Stejně tak neměla zájem na udržení Jabloneckého bižuterního zboží, které bylo označováno v německých novinách za „cetkové, nicotné, jarmareční“. Myšlenka spojení s Německem s cílem rozvinout bižuterní průmysl byla tedy mylná, přestože Německo bylo po dlouhá léta velmi dobrým odbytištěm a obchodním partnerem. Mnichovská dohoda v roce 1938 zapříčinila i nové členění sudetského hospodářství. Díky novým hospodářským poměrům v říši bylo Společenstvo pasířů rozpuštěno a jejich majetek zabaven. Byla zabavena rozsáhlá skladiště kovů a kovových dílů a ostatních potřeb, určených v prodejních halách k odprodeji příslušníkům společenstva.

Mnoho importérů v zámoří, převážně v USA, zastavilo distribuci bižuterního zboží a vytvářeli si skladové zásoby, aby v této nejisté době mohli uspokojovat poptávku. Proto jizerskohorská bižuterie byla k dispozici i v průběhu druhé světové války. „Konkrétním případem dopadu embarga na export německého zboží jsou například obraty firmy Johann

Umann Potočný z let 1938 - 1939, kdy klesl její vývoz do USA o 80% a do Anglie o 45%“⁴⁵ Několik dovozců však reagovalo na nedostatek zboží vlastní výrobou a napodobováním jabloneckého zboží. Stejně tak mnoho českých sklářů, kteří uprchli před fašismem, začalo fungovat v zámorí.

10.2 Vypuknutí druhé světové války

Dlouhého trvání však neměla ani okleštěná československá státnost (díky Mnichovské dohodě), když na jaře roku 1939 Německo vyhlásilo Protektorát Čechy a Morava. Bižuterní polotovary tehdy v Sudetech zhotovovalo jedenáct skláren, v Protektorátu pět a v Německu samém čtyři. Z ohromného čísla – 667 exportérů ve zlatém sklářském období – působilo nyní v Jablonci pouze 367 exportérů. Na podzim roku 1939 vypukla druhá světová válka. Výroba skleněné a kovové bižuterie sice neustala, ale mnohé podniky byly převedeny na válečnou výrobu.

Sklářské podniky hledají poslední odbytiště v zahraničí prostřednictvím i českých vývozních firem jiného průmyslu než sklářského (např. Baťovy vývozní organizace Kotva), navazují spoje s neutrálními zeměmi a snaží se realizovat aspoň malý obchod se spojenci Německa. Mezitím přichází druhá světová válka, která uzavírá léta jabloneckého úpadku a dovršuje dílo zkázy.

V roce 1939 vypukla druhá světová válka. Muži odešli na frontu a většina bižuterních podniků se přeměnila na výrobu válečnou. Dvanáct jabloneckých továren společně zhotovovalo časovací granáty. 15. března 1939 obsadila německá armáda i zbytek Československa. V průběhu druhé světové války, hlavně po roce 1943, kdy Německo utrpělo první vážné porážky, nastalo období ještě kritičtější pro bižuterní průmysl. V omezeném množství výroba skleněné bižuterie pokračovala. Toaletní sklo bylo inzerováno prostřednictvím časopisu Schaulade mezi lety 1939 – 1942. Nabízely ho firmy Heinrich Hoffmann, Ernst Schmiedel Rýnovice, Grossmann & Distelbarth Smržovka aj. Výrobcům a exportérům během války nezbylo nic jiného než zbytek kapacit použít na výrobu polotovarů a rozšíření skladů a připravit se tak na poválečný nástup jabloneckého skla a bižuterie.

⁴⁵ P. NOVÝ, *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*, Desná v Jizerských horách 2002, s. 49.

11 Jablonecká bižuterie po 2. světové válce

Vývoj jablonecké poválečné bižuterie je označován jako významný z hlediska změn ve výrobě i exportu. Československo pozbylo svého prvenství na světovém trhu. „V té době se rozrůstá konkurenční výroba v NSR, Rakousku a USA. Bižuterní výrobu modernizuje Anglie a Japonsko.“⁴⁶

Po roce 1945 začalo nové období nejen pro jablonecké sklářství a bižuterii, ale i pro průmysl obecně. Téhož roku vešly v platnost prezidentské dekrety o konfiskaci majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Zkonfiskované firmy nad 500 zaměstnanců byly znárodněny, ostatní se dostaly pod národní správu. Tímto došlo, tak jako na celém území republiky, ke znárodnění všech větších podniků, tedy i podniků působících v bižuterním průmyslu. „V roce 1945 zahájilo činnost 141 vývozních domů z předválečných aktivně činných asi 200 domů. Bylo v nich zaměstnáno celkem 1630 pracovníků proti předválečným 3500.“⁴⁷ Určité rámcové řízení zajišťovalo tehdy Gremium vývozců, avšak jen na základě těch podmínek, které členské firmy dobrovolně přijaly. Právní postihy těch, kteří je nedodržovali, nebyl možný, i když členství v Gremiu bylo povinné.⁴⁸

V dobovém časopise Sklářské rozhledy (ročník XXII, č. 3, 1946) se dozvídám, že na základě § 12 dekretu prezidenta republiky z 24. října 1945, čís. 100 Sb. byly vyhlášeny národní sklářské podniky v Úředním listě republiky Československé dne 28. března 1946. Pak následovalo jmenování podnikových ředitelů a jejich náměstků. 2. dubna 1946 složili podnikoví ředitelé a jejich náměstkové slib do rukou ministra průmyslu Bohuslava Laušmana. Toto významné rozhodnutí v dějinách československého sklářství s opravdovým zájmem uvítala široká sklářská veřejnost.

11.1 Vznik národních podniků

V letech 1945 – 1947 vznikly vlivem centralizace národní podniky Kovová bižuterie, Skleněná bižuterie, Preciosa a Železnobrodské sklo, dále pak Sklárny a rafinerie se sídlem v Dolním Polubném – bývalé Riedlovy sklárny, Spojené sklárny jablonecké se sídlem v Jablonci a Krystalerie. Cílem centralizace bižuterního průmyslu bylo sjednotit a stabilizovat zahraniční obchod a získat znovu přední postavení na trhu světové bižuterie.

⁴⁶ KOL. (PZO Jablonex), *Vývoj vzájemných vztahů výroby a zahraničního obchodu v jabloneckém zboží po 1. světové válce*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou 1987, s. 11.

⁴⁷ KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku, 1761 – 1990*, MSB, s. 29.

⁴⁸ KOL. (PZO Jablonex), *Vývoj vzájemných vztahů výroby a zahraničního obchodu v jabloneckém zboží po 1. světové válce*, s. 11.

Dle časopisu Sklářské rozhledy (ročník XXII, č.3, 1946) patřilo Spojeným sklárnám jabloneckým, národnímu podniku se sídlem v Jablonci nad Nisou:

Bangles Corporation, B. Mahla a spol., kom. spol., Jablonec nad Nisou, tovární Dolní Prysk

Ludvík Breit, sklárny, veř. obch. spol., Lučany u Jablonce

Karel Riedel, sklárny, veř. obch. spol., Josefodol u Jablonce

Dipl. Ing. Karel Riedel, Rýnovice, sklárna, Rýnovice u Jablonce

Leopold Riedel, kom. spol., Rýnovice u Jablonce

Jan Schorm a spol., sklárna, kom. spol., Janův Vrch u Jablonce

Ředitel národního podniku: Václav Šedelbauer

Náměstek: J. Sopper.

Z materiálů archivních fondů, které se nacházejí v podnikovém archivu ŽBS, jsem se dále zabývala firmami, které byly začleněny do n.p. Železnobrodské sklo k 1.1.1948. „Dle vyhlášky ministra průmyslu (1929/1948) ze dne 29.července 1948 o začlenění znárodněných podniků do Železnobrodského skla ke dni 1.1.1948, začleňují majetkové podstaty znárodněných podniků:

1.)Miroslav Bachtík, se sídlem v Jesenném, čp. 6, spr. okr. Semily

2.)F. Halama, se sídlem v Železném Brodě, čp. 55, spr.okr. Semily aj.“⁴⁹

„Miroslav Bachtík založil svůj závod v roce 1887. Firma obchodovala s tuzemskými odběrateli, převážně z Čech a měla kontakty i na cizinu - Elite Import Brusel a Angelo Caselini, Miláno. Aktiva k 31.12.1947 celkem: 1 769 321,95 Kčs.

I závod Bohuslav Hásek, který byl založen Josefem Háskem v roce 1892, byl dle vyhlášky MP č. 1429 z 4.7.1948 začleněn do n.p. Železnobrodské sklo s účinností od 1.1.1948. Tato firma se zaměřovala na export. Dodávala do Egypta, Indočíny, Afriky, USA, Brazílie, Austrálie a všech evropských zemí.“⁵⁰

V naprosté většině byly na jablonecké vývozní domy zavedeny národní správy, ale existovaly i vývozní domy v soukromém vlastnictví. Národní správa byla přechodná právní forma celospolečenského vlastnictví majetkových podstat. Uvedené správy byly zavedeny zejména na německé vývozní domy, které se staly tzv. konfiskáty. Podniky už tedy nevedli

⁴⁹ Úřední list republiky Československé ze dne 3. srpna 1948, vyhláška ministerstva průmyslu 1929/1948 s. 1286.

⁵⁰ M. BÁRTLOVÁ, V. MOTLÍK, *Vznik a vývoj k. p. Železnobrodské sklo*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1985

původní majitelé, ale správou zkonfiskovaných podniků byli pověřeni ve většině případů tzv. národní správci, kteří více než na prosperitu svěřené firmy hleděli na vlastní osobní prospěch, což nevedlo k vyhovujícím výsledkům, ba naopak. Hospodářské výsledky byly účelně snižovány, aby tím vykazovali malé zisky a hlavním úsilím správců bylo získat státní majetek do vlastních rukou. Majetek firem určených ke konfiskaci byl tedy zkreslován a velké množství zboží bylo správci samými přemístěno do jiných skladů. Jejich záměrem bylo zboží poté prodat za vyšší hodnotu, která v poválečné době razantně stoupala.

Tyto skutečnosti se dostaly na veřejnost až v lednu 1947 v souvislosti se **šatonovou aférou**. „Tehdy bylo nalezeno několik skladů broušený kamenů, které nebyly přihlášeny ke konfiskaci. Skoupili je bývalí majitelé. Před válkou se 1kg šatonů (skleněná imitace drahokamů) prodával v USA za 5,13 dolaru, v roce 1947 jejich cena stoupla na 25,76 dolaru. Národní správci se šatony spekulovali a ochudili národní hospodářství o značné množství deviz. Zabavené sklady měly hodnoty několik milionů korun československých“⁵¹ Tato aféra ukázala neudržitelnost systému národních správců – jednotlivců ve velkých podnicích. V průběhu roku 1947 byly tedy vytvářeny Společné národní správy.

11.2 Odsun Němců

Klíčový význam pro další rozvoj sklářské výroby mělo podepsání dekretu prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. Dekret se stal signálem k přípravě organizovaného odsunu. V tomto období začal odsun českých Němců do Německa. To vedlo k odsunu velké části výrobní síly. „Vláda si uvědomila závažnost situace a dovolila vyjmout z odsunu 13 000 německých pracovníků. Usnesením z 19. března 1946 zvýšila pak vláda počet německých specialistů ve sklářském průmyslu o dalších 4 700 osob, tj. celkem na 17 700 osob z celkové kvóty 43 000 Němců, kteří byli zde ponecháni jako nepostradatelní v průmyslu.“⁵² Ti, co zůstali, byli označováni jako sklářští odborníci. Většina z nich ale odešla do Německa v průběhu padesátých a šedesátých let.

S odsunem vyvstalo pro československé sklářství značné nebezpečí, že v sousedním Německu dojde k nežádoucí koncentraci sklářů, kteří by tam mohli vytvořit konkurenční uskupení. První obavy se vyskytly již roku 1946, kdy se k nám dostaly informace o budování nového centra výroby jabloneckého zboží u bavorského městečka Kaufbeuren (v části Neugablonz). I když československé úřady intervenovaly neprodleně u Americké okupační

⁵¹V. KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, s. 31.

⁵²S. RÖSSLER, *Gablonzer Glass und Schmuck*, München 1979

správy, aby usidlovaly transporty z Čech do jiných oblastí kvůli koncentraci sklářských odborníků a Americká okupační správa ihned žádosti vyhověla, bydlelo již v Kaufbeurenu na 10 000 osob.⁵³

V únoru roku 1947 došlo zcela k zásadnímu obratu pro jablonecký export skla a bižuterie. Dochází ke spojení menších firem do větších, k tzv. centralizaci. „Po provedení těchto změn bylo v Jablonci evidováno 46 vývozních domů s 1 438 zaměstnanci.“⁵⁴ V té době také zaniklo Grémium vývozců, a též zanikl poslední spojovník s jabloneckým zbožím před válkou a to vžitá praxe ohledně placení – Freitag – Zahltag.

11.3 Společná národní správa jabloneckých vývozních domů

V únoru 1947 vznikla Společná národní správa jabloneckých vývozních domů (dále jen SNS), a tím je vytvořen první krok k pozdějšímu znárodnění a uplatnění monopolu zahraničního obchodu v plné šíři.

Koncem února 1948 dochází na Jablonecku k vytvoření přijímacích dvoučlenných komisí SNS jabloneckých vývozních domů. Členy byli jak národní správci, tak „politicky“ spolehliví, tedy levicově orientovaní. Struktura národní správy jabloneckých vývozních domů obsahovala 61 vývozních domů, které byly rozděleny do kategorií následovně:

1. Velmi dobré podniky, dobře vedené (dosahovaly obrat 13 – 46 mil. Kčs)
2. Dobré střední podniky, schopné dalšího provozu (dosahovaly obrat do 10 mil. Kčs)
3. Malé podniky, které bylo nutno sloučit s jinými (firmy slabé)
4. Podniky zralé pro likvidaci (podezřelé ze spekulací, s německými zaměstnanci)

Výroba byla do doby centralizace, správě SNS a znárodnění velmi specializována a rozprostřena v rámci Jablonecka:

Janovsko: skleněné knoflíky

Maxov: zlacené foukané perle

Desná v Jizerských horách a okolí: drobná krystalerie (slánky, pepřenky, ...)

Smržovka a okolí: krystalerie (flakony, pudřenky, popelníky, ...), lustrové díly

Jesenný a okolí: bangle (bratři Bachtíkové)

Velké Hamry a okolí: čípky, dvoukrátky

Zásada, Nová Ves u Jablonce nad Nisou a okolí: perličky, tříkrátky, náhrdelníky, náušnice, perličkové podložky, náušnice

⁵³R. KIRSCH, *Historie sklářské výroby v českých zemích II. díl/1.*, s. 69.

⁵⁴V. KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, s. 32.

Železnobrodsko: mačkané a vinuté perle

Poniklá nad Jizerou, Vlastibořicko: vánoční ozdoby, foukané perle

Těpeře: voskované perle (bratři Háskové)

Bratříkovsko: alabastrové perle

Jablonec nad Nisou: voskované perle (firma Urban)

Pelechov u Železného Brodu: ohněm leštěné perle (firma Nejedlo)

Huť u Jablonce nad Nisou, Skuhrov: skleněné šatonové růže

Rádlo u Jablonce, Maršovicko, Líšný, Železný Brod a okolí: bižuterní kameny dublety

Jablonec nad Nisou, Frýdštejn: perle z barevných skel strojně broušené (firma Wenzel, bratři Teplíkové), skleněné bangle, sintrované bangle a knoflíky (firma Redelhammer)

Tatobitsko: ručně broušené kameny polo a celocín

Jablonec nad Nisou, Minkovice, Turnov, Jiřetín: strojně broušené kameny, perle, ověsy (bratři Jägrové, Dolenski & Broshce, Ouhrabka, Weiss)

Společná národní správa jabloneckých vývozních domů měla zajistit plynulý chod hospodářského života v exportu, zamezit nelegální rozprodej a vývoz z republiky a v neposlední řadě stanovit jednotný postup činnosti spravovaných firem. Za tímto účelem spolupracovala společná národní rada jabloneckých vývozních domů s tzv. Odbornou skupinou vývozců jabloneckého zboží, ve které působila vedle svého představenstva i „cenové konvence“. Cenová konvence stanovila pro jednotlivé druhy zboží zisková rozpětí, která se měla v průměru pohybovat cca 15% nad výrobními cenami. V praxi bylo toto omezení jen velice těžko kontrolovatelné a zahraniční nákupci využívali roztržitosti výroby a vývozu k docílení nejnižších cen ve svůj prospěch.

Lze tedy jednoznačně říci, že vytvoření SNS vývozních domů a postupné slučování konfiskátů do větších celků nemohlo vyřešit problematiku výroby a vývozu skla a bižuterie. Kromě složitých hospodářských vztahů a nedokonalosti strojní výroby bylo nutno brát v úvahu i obtížnou politickou situaci.

Odborná skupina vývozců jabloneckého zboží byla ve své práci dobře posuzována, ale i podporována zejména Národní bankou Československou a ministerstvem zahraničního obchodu. Firmy, které byly součástí této Odborné skupiny vývozců jabloneckého zboží, byly výhradně exportní a vyvážely zbytné zboží. Odborná skupina vývozců jabloneckého zboží převzala převážnou část činnosti Grémia exportérů a vedle SNS byla rozhodujícím činitelem, který ovlivňoval chod exportu na Jablonecku.

Rok 1948 byl tedy plný změn a zvrátů a to nejen v politice. „1. 8. 1948 vznikla v Praze Československá akciová společnost pro vývoz skla. Základní akciový kapitál společnosti činil 20 000 000 Kč a byl rozdělen na tisíc akcií po 20.000 Kč jmenovité hodnoty, znějících na jméno. Uvedená akciová společnost byla zřízena podle zákona č. 119/48 Sb., který fakticky stanovil zásady pro uplatňování socialistického monopolu zahraničního obchodu.“⁵⁵

11.4 Skloexport

Zatímco počátkem roku 1948 byly vývozní domy soustředěny pod SNS jabloneckých domů, tak koncem roku (k 31. 12. 1948) byly konfiskované a znárodněné firmy součástí Československé akciové společnosti pro vývoz skla v celkovém počtu 54 exportních firem. V roce 1949 mění tato akciová společnost jméno. Od 5. dubna nese název Skloexport, československá akciová společnost pro vývoz skla (dále jen Skloexport). Skloexport se stal monopolním vývozcem veškerého skla, skleněného jabloneckého zboží.

Dle díla Ronalda Kirsche se dozvídám, že tehdejší úroveň československého zahraničního obchodu nebyla schopna aktivního obchodování. Všem obchodním referentům byly po únoru 1948 odebrány pasy. Pas byl ponechán pouze kádrovému referentu, který však neznal jablonecké zboží a neuměl žádný cizí jazyk. Velmi brzy se ukázalo, že jedna vývozní společnost není schopna pružně obhospodařovat široký zahraniční trh.

Tím, že byly exportní firmy začleněny po výše jmenovanou společnost, bylo zapotřebí vybudovat v Jablonci pobočku. Od této události, neboli od 1. dubna 1949, dochází v Jablonci k založení 6 komoditních odborů, které zajišťovaly celou agendu od náboru až po expedici.

K odborům patřily:

Lustrové ověsky

Jablonecká krystalerie

Kameny

Perle a perličky

Skleněná bižuterie

Kovová bižuterie

K další změně došlo až v roce 1952, kdy došlo k zřízení samostatného podniku pro zahraniční obchod – Jablonexu.

⁵⁵ V. KOZÁK, *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, s. 37.

Dnem 1. října 1953 také společnost Jablonex – československá akciová společnost pro vývoz jabloneckého zboží na Jablonex – podnik zahraničního obchodu pro vývoz jabloneckého zboží, se sídlem podniku v Jablonci nad Nisou, začíná fungovat.

12 Padesátá a šedesátá léta minulého století

Společná národní správa byla však zrušena a exportní domy byly počátkem roku 1950 opět vyňaty a předány Souhrnné likvidační správě vývozních domů se sídlem v Jablonci nad Nisou. 9. února 1950 dochází na ministerstvu zahraničního obchodu ke konferenci ve věci vyčlenění 34 konfiskátů ze Skloexportu a způsobu další likvidace všech jabloneckých firem. Důvody vyloučení 34 konfiskovaných exportních firem byly následující: Skloexport se stal právním zástupcem těchto firem a to mu zejména v zahraničí přineslo mnoho problémů. Byl však nucen zabývat se nejasnými právními závazky exportních firem a vstupovat do nich. A za druhé byly sklady ve většině případů neschopné exportu. Tzv. majetkové podstaty pak získala společnost Jablonex - akciová společnost pro vývoz jabloneckého zboží, které se budeme věnovat v samostatné kapitole. Slučování a centralizace menších společností a podniku, jsou znakem celých 50. let 20. století.

O padesátých letech lze říci, že nebyla pro výrobu či export nijak závažná, neboť se bižuterní průmysl, oslaben několikaletým mankem, dostával z největší krize. „Ještě v roce 1950 nakupovaly Spojené státy 41 % našeho vývozu jabloneckého zboží, v roce 1951 na jeho obchodování uvalily dovozní embargo.“⁵⁶ „Mezi Československem a USA nebyla po druhé světové válce uzavřena žádná obchodní dohoda. To však nebylo překážkou pro výměnu zboží, protože obě země jsou členy GATT. V roce 1951 však USA suspendovala v GATT uplatňování doložky nejvyšších výhod vůči Československu.“⁵⁷ Ani vláda ovlivňována sovětskými poradci nebyla bižuternímu průmyslu nakloněna. Do popředí našeho vývozu se tedy dostávali spojenci ze zemí Sovětského svazu a další socialistické země, ale i rozvojové země v Africe a Asii.

Příznivou změnu ve spolupráci mezi východní a západní Evropu přinesl až rok 1954. To přineslo Československu jistě výhody v exportu nejen do socialistických zemí. Průmysl jako takový byl vlivem předchozích let stagnace velmi zastaralý, a tím i nepružný. Odsunem Němců přišel i jablonecký bižuterní průmysl o řadu odborníků, specialistů a vývojových

⁵⁶ R. KIRSCH, s. 78.

⁵⁷ Zvláštní číslo měsíčníku ČOK-Československý zahraniční obchod, č. 1, 1967.

pracovníků. Pracovníci Jablonexu se snažili téměř desetileté manko eliminovat tím, že se neustále snažili navazovat nové kontakty.

12.1 VHJ Sdružení podniků jablonecké bižuterie

Velkým podílem na vzestupu technologií a modernizaci jabloneckého průmyslu se zasloužili paradoxně i lidé, kteří vlivem znárodnování přišli o svůj majetek a živnost a tím byli nuceni pracovat pro státní podnik. Na konci padesátých let vznikl konečně mezičlánek řízení mezi PZO Jablonex a jednotlivými národními podniky. V Jablonci nad Nisou byla roku 1958 ustanovena VHJ Sdružení podniků jablonecké bižuterie (Výrobní hospodářská jednota).

Sdružení podniků jablonecké bižuterie zastřešovalo šest národních podniků – Jablonecké sklárny Dolní Polubný, Brusírny kamenů (později Preciosa), Bižuterii, Skleněnou bižuterii (všechny Jablonec nad Nisou), Železnobrodské sklo Železný Brod, Lustry Kamenický Šenov a jablonecký Výzkumný ústav skla a bižuterie (VÚSAB), tedy prvovýrobu, druhovýrobu i vývoj. Dle studie, kterou vypracoval PZO Jablonex – Útvar 910 se jednalo o trustovou formu uspořádání, která ponechávala jednotlivým národním podnikům rozsáhlé pravomoci. Sdružení se více projevovalo v oblasti plánu, financí a investic. Cílem sklářského průmyslu bylo v krátké době dosáhnout stejné produkce, jaké dosahovali ostatní výrobci v zahraničí. Proto bylo státem podporováno i vytváření technických pracovišť s cílem zajistit podporu budoucí výrobě.

Na zahraničních trzích české lisované sklo po roce 1955 zažívalo renesanci obliby. Bylo to především díky dokonalé imitaci brusu, přijatelným cenám, vysoké kvalitě, dokonalé rafinaci (zejména matování), praktičnosti, jednoduchému ošetřování (čištění a mytí), vysoké dekorativnosti, velké variabilitě vzorů, exkluzivnímu balení pro export a končeně rychlé vyřizování objednávek. Zvýšil se také zájem o tradiční jizerskohorskou krystalerii, jejíž kouzlo spočívalo právě v dokonalé imitaci broušených dekorů.

Ve znárodněném podniku Josefa Riedla v Dolním Polubném, přejmenovaného na Jablonecké sklárny Dolní Polubný, pokračovala výroba krystalerie, technického skla (sklenice ke šlehačům a mixérům). Více jak polovina výroby Jabloneckých skláren se vyvážela do několika desítek zemí celého světa. Jako národní podnik pro výrobu a export lustrů a přívěšků byl jmenován podnik Lustry Kamenický Šenov.

České sklo si našlo velkou oblibu i v oblastech Jižní Ameriky a Jihoafrické republiky, Holandska, Anglie, Irska, Austrálie, apod. V každé zemi byla poptávka různá. Do Evropy a Severní Ameriky byla nabízena umělecká krystalerie. Zájem byl o menážky (dárková balení

slánek a pepřenek z křišťálového skla zdobeného imitací brusu), flakonérii a uměleckou krystalérii. Velký zájem byl o lisofoukané a lisované flakóny. Bohužel však nabídka této doby není nijak široká a stále vychází z předválečné výroby.

Ke konci padesátých let působilo na Jizerskohorsku několik výtvarníků, kteří se snažili zdokonalit a modernizovat vyráběný sortiment. Padesátá léta se však nesla v duchu předválečné produkce, proto sortiment působil velmi stroze. Tato nepružnost výroby byla nežádoucím prvkem celých padesátých let. Mnoho prototypů bylo pozitivně hodnoceno na různých výstavách, nicméně takovéto kusy zůstávaly stále jenom prototypy a pouze sporadicky se dostávaly do sériové výroby.

12.2 Návrat ztraceného skla

Šedesátá léta se oproti letům padesátým dají označit za příznivá. Je zaváděno mnoho technologických novinek (vytápění zemním plynem, velkokapacitní vanové pece, automatické lisy apod.). Několik nových provozů je vystavěno na „zelené louce“. Od konce druhé světové války lze říci, že se Jablonecko vrací do popředí zájmu, což dokazuje statistika vývozu jabloneckého potravinového zboží v korunách československých. „Od ledna do září roku 1965 bylo vyvezeno jabloneckého zboží v hodnotě 113 milionů Kč a v tomto období o rok později bylo vyvezeno zboží za 131 milionů Kč.“⁵⁸

V Jablonci nad Nisou je v průběhu šedesátých let pořádáno několik mezinárodních výstav, což podtrhovalo význam jablonecké bižuterie ve světovém měřítku. Cenou za zvýšení výrobních kapacit ale byla jistá unifikace a ztráta pestrosti, kterou se jablonecká bižuterie dříve vyznačovala. Možnost experimentovat a reagovat pružně na požadavky trhu se pomalu ale jistě vytrácela a zavádění nových prototypů bylo velmi obtížné. V polovině 60. let došlo k organizační změně ve vzájemných vztazích výroby a zahraničního obchodu. Vzorkaři byli převedeni do podřízenosti a řízení VHJ PJB. Touto událostí byl PZO Jablonex zbaven bezprostředního vlivu na vzorkování a inovaci a byl nucen přizpůsobovat se tlaku výrobních závodů na nabídky těch druhů zboží, které byly výrobně snazší, což pochopitelně inovaci nepřispělo.

Obchodní ředitel skupiny 11 Skloexport – Antonín Siška popisuje situaci z roku 1967 v časopise Borské sklo (Časopis Borského skla a VÚUS, ročník VII, 2. 2. 1967). Situace na světových trzích už není taková, na jakou bylo české sklářství zvyklé. Souvisí to s tím, že na našich hlavních odbytištích dochází k určité stagnaci ve snaze zabránit inflačním tendencím

⁵⁸ Zvláštní číslo měsíčníku ČOK-Československý zahraniční obchod, č. 1, 1967, s. 47.

těchto zemí. Různými formami je podvazována investiční činnost a není možno dostat úvěry na podnikání. Východiskem by dle Sišky bylo rychle a systematicky vzorovat nové tvary a dekory. V posledních letech na tuto skutečnost jablonecké sklářství pozapomnělo a sortiment se zužoval. Nové artikly by se měly co nejdříve dostat k odběratelům, protože díky nim má jablonecký průmysl zlepšené možnosti odbytu a prodeje ve ztíženém konkurenčním boji. Velká pozornost by měla být věnována kvalitě zboží, protože špatná kvalita neznamena pouze reklamaci, ale i rozladění zákazníka, který ztrácí chuť obchodovat právě s jabloneckým sklem a bižuterií.

V průběhu šedesátých let se začalo do výroby zavádět lisované sklo jako náhražka za sklo broušené. Lisované sklo bylo výrobně jednodušší. Jedním z nevýznamnějších návrhářů, který spolupracoval s Jabloneckými sklárnami, byl Václav Hanuš. Pro Jablonecké sklárny Václav Hanuš externě navrhoval od poloviny padesátých let 20. století. Podle Antonína Langhamera úspěšně zaujal místo Václava Plátka, když představil kolekci jednoduchých popelníků, po kterých následovaly dobrušované dózy. Novinkou pro vývozní zboží se staly štrasové bižuterní kameny, které se prodávaly pod obchodním názvem EXTRA. Ty se používaly na zdobení lustrů. Hlavním odbytištěm bylo Švédsko.

13 Jablonex

Ke dni 1. 1. 1952 vznikla v Jablonci nad Nisou samostatná vývozní společnost Jablonex, československá akciová společnost pro vývoz zboží, se sídlem v Jablonci nad Nisou. Jednalo se fakticky o osamostatnění bývalé pobočky akciové společnosti Skloexport. Podmínky, ve kterých nová vývozní firma zahajuje svoji činnost, byly mimořádně nepříznivé. Bylo to způsobeno i vyhlášením první pětiletky v období od roku 1949 do roku 1953, kdy přišel obrovský rozmach těžkého průmyslu a relativní útlum průmyslových odvětví vyrábějících spotřební zboží, tj. skla, keramiky, porcelánu aj. Mezi další důvody můžeme zařadit nepříznivou mezinárodní situaci odbytu bižuterního průmyslu a organizační nesourodost a velký rozptyl agendy Jablonexu.

Přes veškeré nepříznivé okolnosti firma svoji činnost zahájila a v následujících letech plně opodstatnila svoji existenci. Nový vývozní podnik byl organizačně budován s cílem řešit nejdůležitější úkoly zabezpečující jeho existenci a prosperitu v budoucnu. Dle archiváře PZO Jablonex pana Kozáka se jednalo především o:

- překonání nesprávných názorů na význam jabloneckého průmyslu, zajištění jeho rozvoje a tím i zvyšování vývozu
- organizační a kádrové vytvoření podniku zahraničního obchodu
- realizace výstavby nového podniku jako předpokladu účelné centralizace a jednotné organizace práce
- navázání a rozvoj kontaktů se socialistickými zeměmi
- všeobecnou stabilizací odbytu jak po stránce teritoriální, tak komoditní.

Dnem 1. října 1953 také společnost Jablonex mění svůj název – československá akciová společnost pro vývoz jabloneckého zboží na Jablonex – podnik zahraničního obchodu (PZO) pro vývoz jabloneckého zboží, se sídlem podniku v Jablonci nad Nisou (dále jen Jablonex).

Kvůli roztržetosti budov po celém Jablonci nad Nisou nebyl Jablonex schopný zvýšení produktivity práce žádoucím tempem. V roce 1961 byla postavena nová budova Jablonexu, která svým vzhledem a moderními prvky reprezentovala podnik jako takový, ale také podtrhovala úspěšnost tohoto podniku.

Obrázek 9 BUDOVA JABLONEXU V ROCE 1961

Zdroj: www.jablonexgroup.com

Díky postavení nové budovy podniku Jablonex se vytvořily lepší podmínky pro organizaci balení, soustředění skladů materiálů atd. Období od roku 1952 do roku 1958 bylo ve znamení spolupráce mezi firmou Jablonex a národními podniky. Mezi nimi neexistoval mezičlánek.

Jablonex si v průběhu šedesátých let vybudoval mezi socialistickými podniky velmi dobré postavení na základě celkové produkce a exportu. „ V roce 1961 vyvezl Jablonex o 75% více zboží vyráběného Železnobrodským sklem než v roce 1937, a skoro o polovinu více než v roce 1958. Celkem do kapitalistických států vyvezl PZO Jablonex v roce 1961 o polovinu více zboží než tomu bylo v roce 1958. Průměrný roční přírůstek vývozu činil 15%.“⁵⁹ Nesrovnatelně vzrostl již od roku 1961 vývoz do socialistických zemí, hlavně díky pravidelným kontraktům se SSSR a představoval jednu třetinu celkového vývozu Jablonexu.

Slabinou, která byla znatelná již od fungování Jablonexu, byla spolupráce mezi výrobou (výrobními podniky) a Jablonexem. To zapříčiňovalo nepružnost výroby a pomalé reakce na požadavky trhu. V roce 1965 tedy dochází opět k změnám. Dne 3.ledna 1965 bylo rozhodnuto o převedení PZO Jablonex do působnosti VHJ Průmysl Jablonecké bižuterie (název změněn dne 15.6.1965 z VHJ Sdružení podniků jablonecké bižuterie) s cílem sjednotit postup a zformulovat jednotné zásady obchodně výrobní politiky. Toto experimentální propojení však bylo formálně o 13 let později zrušeno.

V roce 1967 byla provedena vedením Jablonexu organizační změna obchodních skupin z komoditních na teritoriální. Dle Kozáka vznikly na začátku roku 1967 následující teritoriální skupiny:

OS (5) 1: socialistické země a Jugoslávie

OS (5) 2: Evropa

OS (5) 4: Severní Amerika, Japonsko, Austrálie, Nový Zéland a Oceánie

OS (5) 6: Jižní a Střední Amerika

OS (5) 7: komoditní – vánoční ozdoby a umělé květiny.

S vytvořením těchto teritoriálních skupin souvisel i vznik obchodně technických skupin (OTS), které byly prostředníky mezi exportem a výrobními závody.

OTS 72: Jablonecké sklárny, ŽBS, Skleněná bižuterie

OTS 73: Preciosa

OTS 74: vánoční ozdoby, umělé květiny, hobby artikly

OTS 75: Bižuterie, Silka

⁵⁹ Dagmar PATOČKOVÁ, D, *Jablonex – 50 let ve světě bižuterie*, Jablonec nad Nisou 2002, s. 60.

Tyto organizační změny měly za úkol zefektivnit export zboží a zvýšení produktivity samé. Rovněž tímto rozdělením do skupin bylo odbouráno i konkurování jednotlivých výrobců spadajících pod Jablonex. Celkově lze říci, že teritoriální organizace vývozu byla přínosem. To vyplývá i z výsledků a bez nadsázky lze říci, že v polovině šedesátých let dosahoval Jablonex předválečné pověsti. Jablonex zaměstnával spoustu profesionálních referentů pro jednotlivé oblasti, což bezesporu přispělo celkovému vývozu. V průběhu šedesátých let došlo také ke zvětšení portfolia zákazníků, hlavně ze socialistických zemí.

Vlivem rozvinutých kapitalistických zemí se začala ve značné míře objevovat konkurence. Technologie výroby byla mnohdy již automatizovaná. Tento vliv se začal projevovat např. na trzích USA a Velké Británie, kde byly dominantní komoditou skleněné knoflíky. Vlivem asijské konkurence začal jejich prodej ale prudce klesat.

13.1 Sedmdesátá léta

V 70. letech minulého století Jablonex upevnil své postavení. Firma patří k nejvýznamnějším vývozcům na světě a vyváží hotovou skleněnou a kovovou bižuterii, skleněné knoflíky, polotovary tj. skleněné perle a perličky a kameny. Doplnkem exportu jsou vánoční ozdoby a umělé květiny.

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let firma získává řadu mezinárodních uznání. Dostává „Zlatý Merkur“ za rozvoj mezinárodní spolupráce v zahraničním obchodě. Dále dostává ocenění „Mezinárodní cena za export“ a i v tuzemsku dostává řadu ocenění. Dokladem těchto ocenění je neustálý vývoz.

K datu 1. 1. 1978 na základě rozhodnutí ministra průmyslu - vzniká v Jablonci nad Nisou – Koncern jablonecká bižuterie (KJB). K němu patřily tyto organizace:

k.p. Jablonecké sklárny

k.p. Železnobrodské sklo

k.p. Preciosa

k.p. Bižuterie

k.p. Centroflor

k.o. Výzkumný ústav skla a bižuterie

k.o. Ústav výpočetní techniky a racionalizace.

Dle studie PZO Jablonex (Útvar 910) bylo cílem této organizační formy je překonání izolovaných podnikových zájmů, koordinace investiční činnosti, společné zásobování vybranými druhy surovina a prosazení jednotných zásad.

V období mezi lety 1982 – 1985 byl mezi PZO Jablonex a GŘ KJB uplatňován koncepční experiment, který byl zaměřený na zefektivnění vnějších ekonomických vztahů. Na základě výsledků můžeme konstatovat dosažení dobrých výsledků v efektivnosti vývozu, ale méně příznivé výsledky v oblasti fyzického zvyšování fyzického objemu vývozu.

Závěr:

Mým cílem bylo podat přehledovou práci o exportu jabloneckého skla a bižuterie. Aby práce byla přehledná, rozčlenila jsem ji do několika období, kde jsem zdůraznila mezníky důležité nejen pro jablonecký průmysl, ale i pro náš stát a v mnohých případech i pro celý svět.

Výroba i export skla a bižuterie byly plné převratných změn. Někdy zažívalo sklo a bižuterie období konjunktury, kdy „všichni brali všechno“, a vzápětí následovala hluboká krize a stagnace jak výroby, tak vývozu.

Podrobněji jsem se zaměřila na třicátá léta minulého století, kde jsem snažila zachytit prudký pád exportu skla a bižuterie během několika měsíců v letech 1929 a 1930. Výsledkem je prudký pokles výroby a vývozu až do počátku druhé světové války, kdy se bižuterní výroba z velké části přeorientovala na výrobu válce prospěšnou. Až do konce padesátých let nebyl odbyt zboží nijak závažný. Zlepšení nastalo v šedesátých letech 20. století, ale zlaté éry vývozu skla a bižuterie dvacátých let minulého století už nikdy nedosáhlo.

A proč jsem se zaměřila více na léta 1929 a 1930? Už v úvodu jsem nastínila, že dnešní sklářská situace není nikterak růžová. Sklárny se pomalu, ale jistě, uzavírají. Současná hospodářská situace mi připomíná krach na newyorské burze v roce 1929 a následná krizová léta.

Vývoj v roce 2009 je pro celý jablonecký bižuterní průmysl více než dramatický. Při hledání příčin je nutné se ohlédnout minimálně do roku 2007, kdy se již projevil pokles poptávky po všech bižuterních komoditách a většina bižuterních výrobních i vývozních firem po mnoha úspěšných letech nebyla na tuto situaci připravena. Příčiny poklesu produkce a odbytu jabloneckého zboží jsou jak vnitřní tak vnější a nelze je zjednodušeně zahrnout pouze pod pojem „globální krize 2008-2009“:

1. Vliv zahraniční (zvláště asijské) konkurence byl patrný již od 90. let minulého století, kdy docházelo k vývozu mnoha technologií (strojního zařízení na výrobu, mačkání a broušení skla, nástrojů, forem, sklářské suroviny apod.) i know-how (tradiční výrobní postupy tvořené českými skláři po desetiletí, výstavba zahraničních poboček sklářských firem, únik informací i cílené školení zahraničního personálu). Výsledek se dostavil již v 2. polovině 90. let, kdy asijská konkurence zaplavila trhy, které byly po mnoho let doménou českých

bižuterních výrobků. V první řadě to byly rozvojové země, které využily levné nabídky kvalitativně horších výrobků. Snaha českých firem u masově vyráběných bižuterních komponentů i hotových výrobků (tzv. standardů, např. mohamedánské růžence) byla a je v tomto konkurenčním boji marná. Navíc v posledních letech je patrný kvalitativní i technologický rozvoj sklářských a bižuterních firem v Číně, Taiwanu, J. Korei nebo v Egyptě.

2. Vliv pohybu kurzu domácí měny CZK a důsledky nepřijetí EUR. Jablonecké zboží je především vývozní artikl českého původu, tj. je vyráběno převážně z domácích surovin. Posilování české měny způsobilo zdražení vývozu a při zachování konkurenceschopných cen to znamená snížení přísunu peněz do bižuterního průmyslu. Převážná většina výrobků je původní, takže dovoz (díky silné CZK) levných komponentů, které by významně snížily konečnou cenu, nepřipadá v úvahu. Velké firmy pohyb domácí měny řeší fixováním směnného kurzu k USD či EUR (tzv. forward) tak, aby mohly zachovat stálé ceny a svůj plánovaný zisk. S ohledem na výši forwardových limitů se to týká pouze firem s obratem v milionech korun. Spekulativní nákupy a prodeje středoevropských měn na finančních trzích způsobují rozkolísanost CZK, což je neblahý důsledek našeho otálení před vstupem do měnové evropské unie.

3. Vliv vysokých výrobních nákladů. Výroba skla, zpracování kovů a skla jsou energeticky náročné technologie. Rostoucí ceny energií a růst minimálních mezd znamená neustálé zvyšování nákladů na výrobu a snižování konkurenceschopnosti výrobků. V kombinaci s posílením české koruny (viz bod 2) je to neudržitelná situace pro mnoho českých výrobců.

4. Vliv podfinancování bižuterního průmyslu. Vzhledem ke špatným zkušenostem bankovních domů s financováním sklářských firem (viz bankroty 2008 skupiny Porcela Plus, tj. sklárny Světlá n.S., Poděbrady, Nový Bor atd., a bankroty 2009 skupiny Jablonex Group a dalších středně velkých firem) je malá ochota bank nabídnout financování bižuterní výroby za podmínek přijatelných vzhledem k dosahovaným nižším ziskům – viz body 1-3. Bižuterní výrobci nemají dostatek kapitálu na další rozvoj.

5. Vliv opožděné restrukturalizace větších firem. Velké firmy nepočítaly s dlouhodobým poklesem poptávky. „Zeštíhlení“ a úspory v nákladech na provoz nebyly dostatečné nebo byly provedené příliš pozdě.

6. Vliv privatizace. Velké bižuterní firmy, dříve státní podniky koncernu Jablonecká bižuterie, byly začátkem 90. let transformovány do akciových společností, převedeny soukromým vlastníkům v tzv. Velké privatizaci. Např. u dominantního exportéra Jablonex Group byl větší počet vlastníků, což často neumožnilo shodu na dalším směřování firmy.

Další vývoj tradičního českého průmyslu, který se v jabloneckém kraji rozvíjel po staletí, je nejistý. Můžeme jen doufat, že celosvětově známé pojmy „České skleněné perle a skleněné kameny“ a „Jablonecká bižuterie“ budou nadále reprezentovány výrobky českých firem, které svojí řemeslnou precizností, jedinečnými a neopakovatelnými vzory a schopností přizpůsobit se novým podmínkám na zahraničních trzích zajistí zachování tradiční výroby v našem kraji. K tomu budou potřebovat podporu a zachování odborného vzdělávání (sklářské školy, bižuterní učiliště, obchodní akademie), profesního svazu SBV, politiků nejen regionálních a brzké přijetí měny EURO.

Prameny:

Ars vitraria : Sborník studií Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou; 3. - 9. díl, Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 1971-1989.

BENDA, A.: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung*, Gablonz a.N.: Commissions-Verlag von Josef Rössler, 1877.

Bericht der Beurteilung – Commission ,über die im Jahre 1829 stattgefundene Ausstellung, Prag 1931.

CZOERNIG, C. J., *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung von Reichenberg: nebst einem Anhang, die Beschreibung von Gablonz enthaltend*, Wien 1829.

Sklář, časopis zaměstnanců n.p. Borské sklo, Nový Bor 1967.

Časopis Jablonecký průmysl, sklo a bižuterie, Nová výroba železnobrodská, 1929 – 1930.

Entwurf zu einer Compagnie – Contracte von Josef Hanzel in: Schebek Edmund

HOMOLÁČOVÁ, H., *Vznik a vývoj koncernu Jablonecká bižuterie Jablonec nad Nisou*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1985. (nevydaná práce)

JELÍNKOVÁ, B. A KOL., *Vznik a vývoj k. p. Preciosa*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1985.(nevydaná práce)

KLÍMA, A., *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955.

KOZÁK, V., *Vývojové schéma firmy Jablonex a jeho předchůdců na Jablonecku*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1993. (nevydaná práce)

LILIE, A., *Der politische Bezirk Gablonz*, Gablonz a.d.N. 1895.

BÁRTLOVÁ, M., MOTLÍK, V., *Vznik a vývoj k. p. Železnobrodské sklo*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 2001. (nevydaná práce)

Obrana sklářských dělníků, č. 6, 1920.

PATOČKA, L.: *Jablonecká industrie v mezinárodním obchodě*. Sbíрка přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností 1923 – 1924, č. 7, Praha 1924.

KOL. (PZO Jablonex), *Vývoj vzájemných vztahů výroby a zahraničního obchodu v jabloneckém zboží po 1. světové válce*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1987. (nevydaná práce)

RÖSSLER, S.: *Gablonzer Glass und Schmuck*, München 1979.

Sklář a keramik, Odborný časopis pro průmysl skla, keramiky a bižuterie, ročníky 1-12, Praha: Česká sklářská společnost 1965-2006.

Sklářské rozhledy, Hradec Králové: Sklářský ústav, 1942 a 1944.

Sklo a bižuterie, Noviny pracujících podniků průmyslu jablonecké bižuterie, Jablonec 1968 – 1969.

SOMMER, J.G., *Das Königsreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, Zweiter band, Bunzlauer Kreiss, Prag 1834.

Státní ústřední archiv Praha, fond Ministerstvo sociální péče, sig. A III-V, č.j. 18 297

Úřední list republiky Československé ze dne 3. srpna 1948, vyhláška ministerstva průmyslu 1929/1948.

VRÁNOVÁ, V., CHOMČA, F., *Bižuterie, koncernový podnik, Jablonec nad Nisou*, Knihovna MSB v Jablonci nad Nisou, 1985. (nevydaná práce)

Výstavní noviny Jablonecka. Jablonec nad Nisou: Celostátní výbor výstavy, 1962-1965.

WÜRFEL, K: *Zur Geschichte des nordböhmischen Glashandels*, Böhmisch Leipa 1924.

Zvláštní číslo měsíčníku ČOK-Československý zahraniční obchod, č. 1, 1967.

ZITTE, R., *Geschichte der Gablonzer Schmuckindustrie*, Schwäbisch Gmünd: Leutelt Gesselschaf, 1983.

Literatura:

- DRAHOTOVÁ, O. A KOL., *Historie sklářské výroby v českých zemích. 1. díl, Od počátků do konce 19. století*, Praha 2005.
- DRAHOTOVÁ, O.: *České sklo*, Praha 1970.
- KIRSCH, R. A KOL.: *Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/1 : od konce 19. století do devadesátých let 20. století* Praha 2003.
- KIRSCH, R. A KOL.: *Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/2 : od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha 2003.
- KOUCKÝ, J. A KOL., *Bižuterie. Základní učebnice zbožíznalství*, Jablonec nad Nisou: Svaz výrobců bižuterie, 2005.
- KYBALOVÁ, L. A KOL., *Jablonecký knoflík*, Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 2007.
- LANGHAMER, A., PEKAŘ, L.: *BOHEMIA CRYSTAL, sklo, které dobylo svět*, Liberec 1991.
- LANGHAMER, A.: *Galerie podnikatelů: Jablonec nad Nisou a okolí*, Liberec 1997.
- LANGHAMER, A.: *Legenda o českém skle*, Zlín 1999.
- LANGHAMER, A.: *Minulost a přítomnost českého sklářství, šperkařství a jablonecké bižuterie*, Jablonec nad Nisou 1995.
- NOVÁ, J., NOVÝ, P.: *Otcové města Jablonce*, Jablonec nad Nisou 2007.
- NOVÝ, P.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku, Železnobrodsku*, 2007.
- NOVÝ, P.: *Jablonecká bižuterie*, Praha 2008.
- NOVÝ, P.: *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*, Desná v Jizerských horách 2002
- PATOČKOVÁ, D.: *Jablonex – 50 let ve světě bižuterie*, Jablonec nad Nisou 2002.
- SCHEYBALOVÁ, J.: *Krajem skla a bižuterie*, Železný Brod 1998.
- URBAN, S., PEŠATOVÁ, Z.: *Jablonecká bižuterie*, Praha 1965.
- URBANCOVÁ, J., *Putování krajem skla a bižuterie*, Jablonec nad Nisou 1998.
- VÁVRA, J. R.: 1902-1990. *Případ skláře Egermanna*, Praha, 1975.